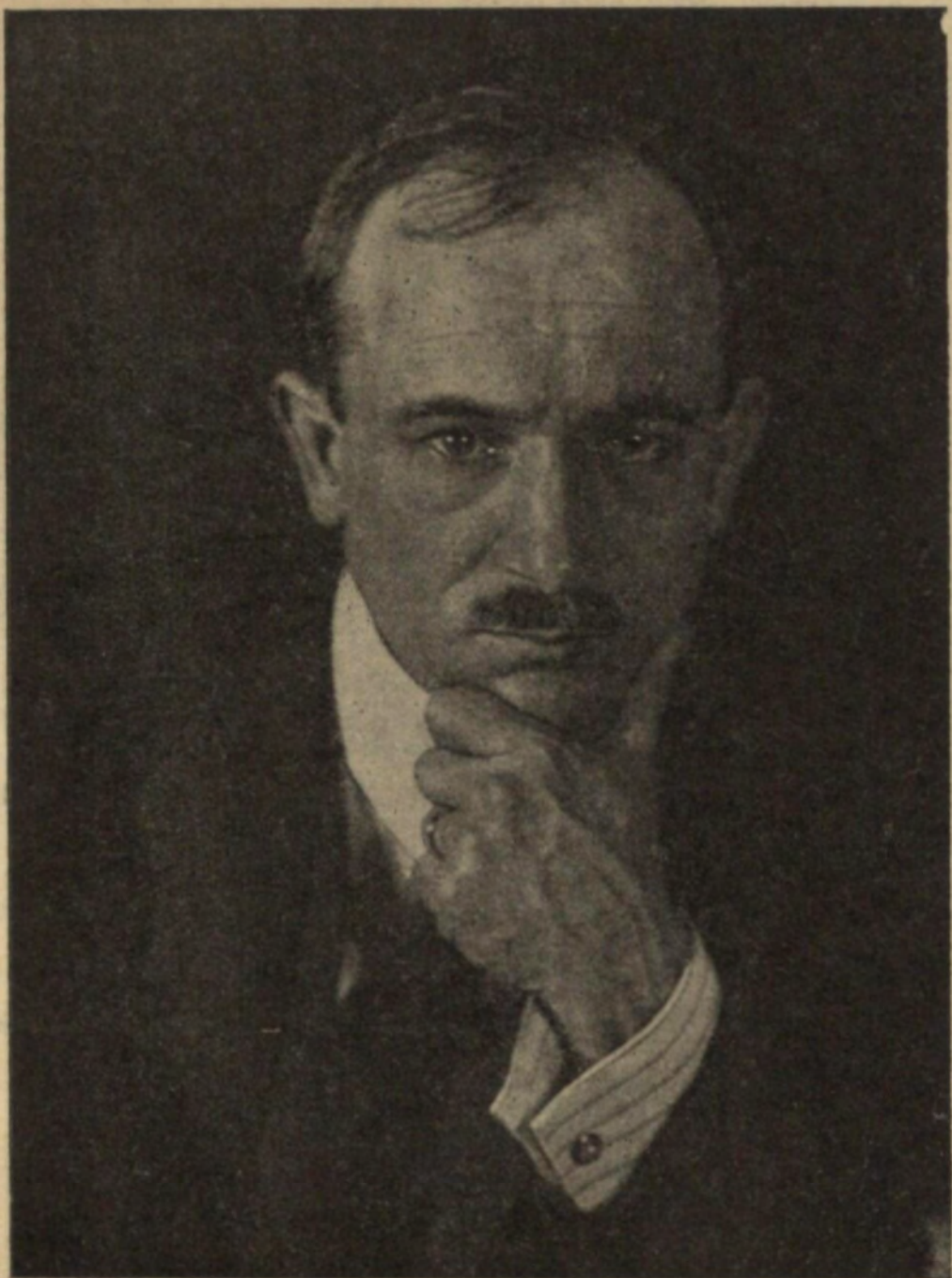

Г.
О
М
Е
Л
Ь
Ч
Е
Н
К
О

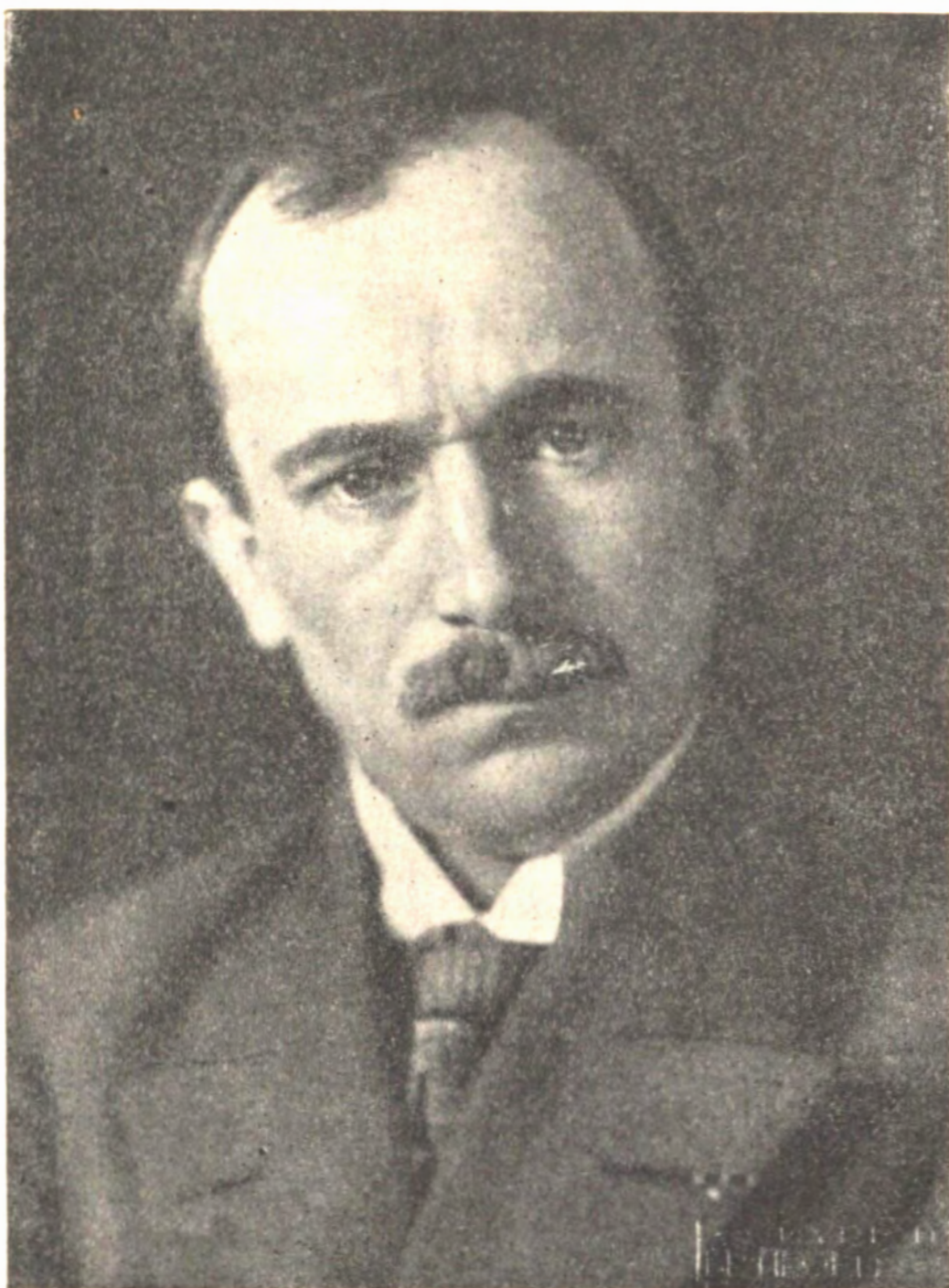

ЕДВАРД БЕНЕШ

ВИДАВНИЦТВО „ЧЕСЬКО-УКРАЇНСЬКА КНИГА“
ВИПУСК 9.

ПРАГА 1934.

Окладинку і титульний лист виготовив графік
Алоїс Хвала,
а кліші позичив видавець книги:
Jag. Janata —
Rodiště, rod a dětství ministra dra Edvarda Beneše
— за це висловлюємо їм щиру подяку.
В-во Чесько-Українська Книга.

Едвард Бенеш.

ГРИГОРИЙ ОМЕЛЬЧЕНКО

ЕДВАРД БЕНЕШ

ЕДВАРД БЕНЕШ, ЯК ЖУРНАЛІСТ

ЕДВАРД БЕНЕШ, ЯК БУДІВНИЧИЙ

ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ

196266

ВИДАВНИЦТВО

„ЧЕСЬКО-УКРАЇНСЬКА КНИГА“

Випуск 9.

П Р А Г А 1934.

П Е Р Е Д М О В А.

Три імени — Т. Г. Масарик, Е. Бенеш і М. Штефанік, — співтворці Чехословаччини, назавжди залишаться в пам'яті громадян цієї держави, овіяні певним ореолом.

Про особу Т. Г. Масарика студія Марії Омельченкової — Т. Г. Масарик — докладно подає відомості, як Т. Г. Масарик з ковальського учня піднісся до президентського крісла.

Сучасна криза не дозволила нам про Е. Бенеша видати такої самої, принаймні, обсягом книжки, як пощастило М. Омельченковій видати про Т. Г. Масарика — ми примушені обмежитися цією невеличкою обсягом книжкою. В основу цієї книжки лягли два наших виклади: д-р Едвард Бенеш, як журналіст (у Товаристві Українських Письменників і Журналістів 20. V. 34.) та д-р Едвард Бенеш, як державний будівничий (святочний виклад в Українському Педагогічному Інституті 28. V. 34.).

Постать д-ра Едварда Бенеша для нас подвійно цікава: людина з-під убогої селянської стріхи виросла на державного мужа — будівничого незалежної слов'янської держави — більш того — на відповідального керманича Літою

Народів, doyen'a Ліги Союзу Народів, як висловився часопис *Daily Telegraph* 11. IX. 6. р.

Як міністер закордонних справ ЧСР д-р Е. Бенеш своїм впливом багато поміг культурі й науці нашого народу. Більш того, він допоміг виявити перед світом талановитість Українського народу і, принаймні, інтелектуальну ненижчість нашого народу в порівнянні з іншими народами, що вже живуть власним державним життям. Чехословаччина утворила нам понад 200 високошкільних професорів, і переважна більшість із них написала книги такої вартости, що викликають заслужене признание чужинців, а наш нарід, справді, цими працями може пишатися.

Понад 2.000 наших фізичних борців за незалежність України закінчили тут високу освіту і, як правило, закінчили її дуже добре. Нерідкість, що блискуче закінчили навіть по дві високих школи: свою національну для майбутньої праці на батьківщині і другу, чеську, щоб полегчити собі здобування кусника хліба за доби непривабного емігрантського існування. А треба ще взяти під увагу, що ці люди були фізично вичерпані боротьбою з ворогом, дуже багатьом із них, будучи вже на високій школі, довелося разом з тим докінчувати і свою середню, перервану революцією, освіту, а до того майже всі вони мали вже солідний вік свого життя.

Залишивши „меч“, всі ми почали „гризти“ науку і на цьому полі довели, що коли ми і програли в фізичній боротьбі, то лише тому, що, справді, то були для нас непереможні умови боротьби.

За цю допомогу для розвитку нашої науки й культури будуть вдячні Чехословаччині, а в першу чергу тим фізичним особам, державним мужам Чехословаччини, не лише ті, що її отримали, озброївшись цим для ліпшого використання своїх природніх здібностей і ліпшої боротьби за своє особисте існування, але й прийдешнє покоління: ми наступному поколінню своєю інтелектуальною працею полегчили умови для виконання ним завдань, що їх життя йому поставить.

І д-р Едвард Бенеш, як міністер закордонних справ ЧСР., безумовно багато сприяв тому, щоб ми мали цю можливість інтелектуальної праці.

Оцю сторінку — ставлення міністра д-ра Едварда Бенеша до нашої справи — дуже цінить наше суспільство, про що можна судити з тих статей, які з'являлися в нашій пресі з нагоди Бенешових ювілеїв.

Так, „Громадський Голос“ ще перед десятьма роками, — 28. V. 1924. р. — з нагоди 40-літнього ювілею міністра Бенеша, оцінюючи значіння його праці для ЧСР і ставлення його

до культурної й наукової допомоги українському народові, писав :

„Чеський народ може бути гордий, що в так важких часах найшлись мужі, які вміли в революційнім хаосі в спільнім зусиллю визвольний рух цілої нації спрямувати у властиве русло, а станувши на його чолі, зуміли збудувати власну державу та закріпити її повагу поміж сім'єю вільних народів. Бенеш це один з найздібніших і найбільш працьовитих політиків і дипломатів новітньої Європи. Нічого дивного, що з його голосом рахуються політики навіть найбільших держав. В Союзі Народів займає він визначне місце. Про нього говорять, як про будучого президента чеської держави.

До змагань українського народу відносився д-р Бенеш прихильно, чого доказом є те, що наша армія і молодь найшли в Чехії ту тиху сторону, в якій навіть при допомозі чеського уряду, в якого склад постійно входив д-р Бенеш, могли віддаватися хосенній для свого народу праці над собою. Там також, над водами Велтави, найшла захист наша культура і наука в українських вищих школах, які повстали при допомозі чеського народу. Діла, а не пусті слова, стоять на сторожі ще тривкішої в майбутньому українсько-чеської приязні, яку вмілими руками в лютий час негоди для нашого народу започаткував, між іншим, також д-р Бенеш“.

Або того таки 1924. року „Діло“, ч. 120, 1. VI. 1924., в статті „Заслужений син народу“ — з нагоди 40-ліття д-ра Едварда Бенеша — пише наступне:

„Сміливо можна сказати, що не має таких політичних питань нової Європи, на розв'язку яких — одверто чи позакулісово — не впливав би чеський міністер закордонних справ Бенеш, людина науки, недавній революціонер, хто повис у закордонній політиці і державний діяч одної з наймолодших держав.

Сьогодні д-р Е. Бенеш є кандидатом на голову Ради Союзу Народів у найближчій сесії, а його політичні приятелі бачать в ньому наслідника Масарика на становищу президента Чехословацької Республіки“.

З нагоди 50-літнього ювілею д-ра Бенеша „Діло“ в ч. 138, за 28. V. 1934., в статті „Доктор Едвард Бенеш“ пише наступне:

„У своїх наукових творах, де йому (Бенешеві) приходиться торкатися українського питання, або взагалі українців, Бенеш завжди трактує українців, як слов'янський нарід і все вживає терміну „український“ (що не завжди роблять інші чеські вчені і діячі).

Хоч може Бенеш і невірить, що ми скоро збудуємо собі незалежну державу, та про те він не тільки ставить до українців лояльно, але українська еміграція в ЧСР має матеріальну й моральну підтримку, головню завдяки міні-

стерству закордонних справ, безперечно, з уваги на становище до цієї допомоги міністра Бенеша. Підчас своєї поїздки на Підкарпаття, яку так докладно зреферувало „Діло“, Бенеш підкреслив, що кожний нарід своєю свідомою позитивною працею може стати великим“.

В часописі „Тризуб“ (ч. 21/427, за 10. червня 1934.) відомий український діяч М. Славінський так оцінює загальну діяльність д-ра міністра Е. Бенеша і його ставлення до українських стремлінь.

„В день, коли Масарика в четверте вибирали президентом, Бенешеві минуло рівно 50 літ. Вік — дуже невеликий для європейського закордонного міністра, який побив усі рекорди сталого перебування на своєму посту. Бенеш, як і Масарик, являється назовень втіленням політичного континюїтету, і без нього чужинці не мислять собі Чехословаччини. Як і його президент, у політиці він перше за все реаліст. З тою, однак, одміною, що Масарик — теоретик реалізму, а Бенеш — його практик. Великий ерудит і добрий знавець людей, якими вони є в дійсності, він все і вся використовує для потреб своєї політики, на добро своєї батьківщини. Успіхи не баламутять йому голови, невдачі — не роблять з нього розтраченої людини. На кожний добрий чи лихий випадок, на кожну можливу зміну міжнародніх взаємовідносин, в нього є готовий плян чинности, і, як

здається, ніщо його не може захопити несподівано. Свою доцільною і невтомною працею він створив для Чехословаччини солідний зовнішній престиж, а собі персонально здобув закордоном авторитет і значіння, якого він не мав би, коли б ці речі надавалися пропорційно до міжнародної сили його батьківщини. Перед Бенешем лежить ще довга життєва і політична путь, і можна лише побажати йому, щоб була вона такою щасливою, як була й досі. Це буде добре й йому і Чехословаччині, якій він так віддано служить.

Проблема української державності для обох чільних людей Чехословаччини, — для Масарика і для Бенеша, — річ на сьогодні не актуальна. Як реалісти, вони в політиці працюють лише тим, що вже реально стоїть на дорозі, а не з тим, що лише завтра там з'явиться. Поява України, як держави, в їх плянах однак передбачена, як це видно хоч би зі слів Бенеша: — Час працює на вас, — які він сказав одному з українських політиків в найтяжчу хвилину для української справи. Коли ту працю часу буде довершено, ставлення Масарика й Бенеша до неї без всякого сумніву буде поважне й справедливе.

Але незалежно і від того, вже й на сьогодні є одна сторона в українській справі, в якій доброзичливе ставлення Масарика і Бенеша мусить бути зазначено з почуттям глибокої подяки і

поважання В Чехословаччині, як всім нам відомо, зразу-ж, за їх допомогою, українці були визнані, як нація, для них були поставлені високі школи, дано змогу працювати. Українські емігранти були в ній прийняті, як брати, як свої, як рідні. Щоб не сталося в майбутньому, які б не були комплікації, витворені міжнародними взаємовідносинами, — українці ніколи не забудуть того, що і як зробили для них Масарик і Бенеш за найтяжчої нашої біди національної. Тому славні їхні імена за всяких умов вдячно будуть записані в пам'яті прийдешніх українських поколінь“.

Часопис „Новий Час“ (28. травня 1934. ч. 117) в статті „Чехословаччина і Українці“ так оцінює ставлення Чехословаччини до українців:

„Після закінчення наших збройних змагань, коли цілі кадри військової і політичної еміграції мусіли шукати захисту поза межами рідного краю, тоді, треба це з лояльністю признати, Чехословаччина прийняла гостинно наших емігрантів. Що більше, Чехи, що визначаються великим практичним змислом, оцінили як слід роль і завдання української еміграції. Вони не обмежили своєї гостини до того, щоби цю еміграцію, головно військову, держати без найменшого для неї хісна за решітками бараків, але подумали про те, щоби їй дати змогу вихиснувати як слід час примусового побуту на чужині. І ось за почином передових людей емі-

трації, а при активній піддержці празького уряду, повстає в Чехах цілий ряд українських наукових і культурних огнищ. В Празі повстає Вільний Український Університет, який хоч і не має усіх кафедр модерного університету, то все ж таки своїм науковим рівнем не залишається позаду інших європейських університетів. Майже рівночасно з Українським Університетом у Празі повстає друга поважна українська наукова станиця — Українська Господарська Академія в Подебрадах. Обі ці високі школи ввели українців у сім'ю культурних народів Європи, де таким наглядним мірилом культурної зрілості даного народу є його високі школи. На цих двох школах ще не вичерпується листа українських шкіл на еміграції в ЧСР. Тут ще слід згадати про Високий Педагогічний Інститут в Празі, про українську гімназію, про цілий ряд практичних курсів. У парі з працею цих культурних огнищ йшла поважна видавнича діяльність будьто згаданих наукових установ, будьто окремих видавничих фондів.

Рівнобіжно з цею розбудовою культурних станиць чехословацький уряд дав теж змогу українській еміграції студіювати на чеських високих школах. Тут теж найшов свій осідок Центральний Союз Українського Студенства, що своєю послідовною працею на міжнародньому полі підняв високо прапор українського

студентства серед студентства усіх країв і народів. Цілий ряд людей, що набули практичне формування на еміграції в ЧСР після повороту до краю стали добрими і хосенними робітниками на рідному ґрунті.

Історія кожної еміграції — це питання довшого чи коротшого часу. Це торкається теж нашої еміграції в ЧСР. Вже сьогодні число нашої еміграції в порівнянні з літами безпосередньо по війні дуже зменшилося так, що про масову еміграцію вже сьогодні не приходитьсь говорити. Але по цій еміграції залишаються тривалі пам'ятки. Одним із таких живих гарних пам'яток буде створений нашою військовою еміграцією „Музей Визвольної Боротьби України“ в Празі, а німими пам'ятниками багато гарних пам'ятників-нагробників і багато могил стрільців і старшин У. Г. А. і визначних політичних діячів-емігрантів.

І коли це все, без упередження візьмемо під увагу, то мусимо ствердити, що відношення чехословацького уряду і чеського громадянства до української еміграції і української справи створили поважний додатний білянс у взаєминах цих двох слов'янських народів“.

Ці голоси нашої щоденної преси про особу д-ра Е. Бенеша свідчать про те, що і для майбутніх наших поколінь буде цікавим знати більше і докладніше, аніж про це можна вчитати з наведених рядків нашої преси, про

одного зі співтворців ЧСР, а разом з тим посередньо і будівничого нашої науки і взагалі нашої культури.

Момент доброзичливого ставлення міністра д-ра Е. Бенеша до нашої справи і спонукав автора цієї невеличкої книжки прикласти всіх зусиль, щоб ця книжка побачила світ.

Тяжка доба, що її ми переживаємо, змарнувала заміри автора випустити у світ значно більшу обсягом книжку про д-ра Е. Бенеша.

Але віримо, що на це ще діждемося нагоди: твердо віримо, що здорові селянські основи Бенешового походження гарантують суспільству можливість ще не один раз святкувати ювілеї д-ра Е. Бенеша — і ось тоді, з цієї нагоди, коли це не пощастить авторів цієї книжки, то знайдеться інший український робітник пера, що поповнить цю щербину, яка сталася при випускові цієї книжки: випустить у світ книжку про д-ра Е. Бенеша значно повнішу.

Г. Омельченко.

Едвард Бенеш.

Коли хочемо як слід збагнути якубудь рису характеру чи форми діяльності Едварда Бенеша, треба хоч кілька слів сказати про його походження, про те довкілля, в якому він зростав та про впливи того довкілля.

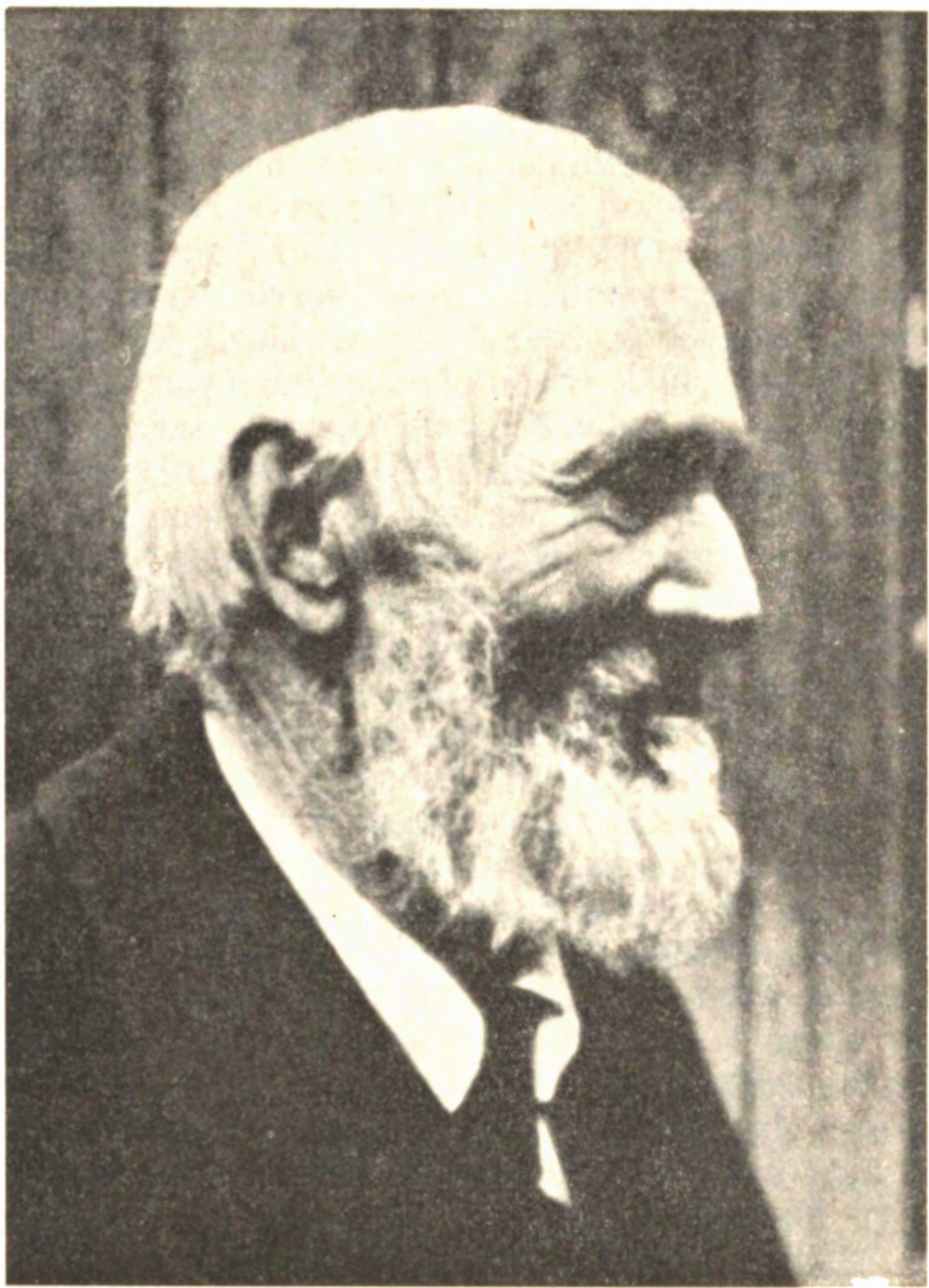
Едвард Бенеш був найменшим із десятих своїх братів і сестер. Батьки, видко, добре ховали своїх дітей, бо вмерло з них лише двоє, вісім залишилося в живих. З цих вісьмох умер (1919 р.) тільки найстарший із братів, Вацлав, решта-ж його братів (четверо) і сестер (дві) живуть і понині.

Село Шловиці, біля Крживоклату, майже самі Бенеші. З того села Шловиць і походять батьки Едварда Бенеша. Дослідники його життя доводять, що Бенеші були з діда прадіда селяни. В цих краях ґрунт дуже пісний, узагалі селяни тяжкою працею здобувають собі скибу хліба. Так було і в батьків Бенеша. І тільки їхня вперта енергія та надзвичайна працьовитість допомогли їм забезпечити добробут родини.

Матвій Бенеш, батько Едварда, яко старший син мав одідичити невеличке господарство, але

доля судила інакше: вмерла мати Матвія, і батько оженився вдруге. Мачуха зненавиділа Матвія і примусила його покинути батьківську хату; було йому тоді 21 рік. В сусідньому селі, Кожланах, жив дядько Матвія, до нього і подався він шукати собі заробітку. В того дядька була донька Ганна, яку він просватав за одного, нелюбого їй, заможного німця (Кожлани село з мішаним чесько-німецьким населенням). Матвій Бенеш сподобався і Ганні й її батькові та зумів вплинути на його, щоб той відмовив німцеві та віддав би Ганну за нього. Ці дві швидкі перемоги вже кажуть про неабияку енергію та впертість Матвія Бенеша. Він одружився з Ганною й почав господарити в Кожланах у халупі під ч. 101. Халупу ту з 20 десятинами ґрунту принесла Матвієві Ганна як своє віно.

Ґрунт був солонцюватий та глинястий і загалом неродючий. Ось такі злиденні достатки мали батьки Едварда Бенеша. А родина збільшувалася, і коли досягла 12 членів, то, щоб лише прогодувати таку родину, було потрібно вкладати багато праці та енергії. І справді, багато-багато попрацював Матвій Бенеш, щоб піднести своє господарство. Він був у Кожланах піонером переходу від цілковито примітивної обробки землі до більш раціональної господарки. Він почав уживати в хліборобстві машин; а особливо коли його син Вацлав, ставши вчителем, зацікавився хліборобством і допомагав

Матвій Бенеш.

батькові своїми порадами. Син Вацлав вплинув і на загальний світогляд свого батька: під його впливом старий Бенеш почав з особливою пошаною ставитися до Івана Гуса.

Хоч як тяжко було на пісному невеличкому ґрунті прогодувати таку велику родину, та Матвій Бенеш подбав і про освіту своїх дітей. Цю думку йому піддав його старший син Вацлав, тоді ще 12-літній. Може б батьки Бенеша при своїх злиднях та малій освіті й не відчули б потреби дати дітям щось більше за народню початкову школу, як би Вацлав не виявив сильного бажання вчитися. Вацлав, 12-літній хлопчик, дуже добре закінчив початкову школу, і вчитель порадив йому продовжувати далі свою освіту, та й сам Вацлав дуже хотів учитися далі. Батько зрозумів свого сина, але на перешкоді був брак грошей. Він пішов на пораду до свого пан-отця. Але як заболіло старому Бенешові, коли священник якось легковажно поставився до його турбот дати освіту синові. Священик сказав: „Щоб учить дітей, треба гроші, а ти їх не маєш!“ Цих прикрих слів ніколи не міг забути батько Бенеша. Авсеж вони не позбавили його охоти міркувати собі над тим, якби його здобути гроші, потрібні для здійснення мрій сина Вацлава, ба, навпаки, така зневажлива відповідь ще піддала старому Бенешові завзяття таки дати освіту своїм дітям, вивести їх у люди. І він почав думати якби це збільшити свої прибутки. Насам-

перед він винайняв невелику цегельню й почав сам там працювати. Все навантажування, розвантажування, розвіз цегли він робив сам. А коли повертав додому, то свій віз навантажував рештками штукатурки від старих, поруйнованих будівель. Цей матеріал, що дістався йому задурно, він використовував у своєму господарстві, а часом і продавав. Крім того, Матвій Бенеш почав скуповувати збіжжя по селах та возити його на перепродаж до Пільзня. І тут усю працю виконував сам. А щоб упоратися, він вставляв у 3. і навіть у 2. годині ночі і вдосвіта працював, а потім уже їхав до Пільзня. І так щодня. Але й таке напруження сил не принесло старому Бенешеві таких засобів, щоб міг він дати освіту всім своїм дітям, і тому спромігся він дати освіту тільки трьом синам. Та може більше своїм прикладом, ніж грошима, поміг батько своїм дітям вийти в люди: він навчив їх як треба невпинно, вперто працювати... І риси старого Бенеша: впертість у праці, величезна працездатність — особливо прищепилася найменшому синові Едвардові.

Про неньку Едварда Бенеша можемо теж певно сказати, що вона в праці не була позаду свого чоловіка: сама собі давала раду не лише з хатнім господарством, але й у полі, бо праця на ниві, коли її чоловік працював у цегельні чи перепродував збіжжя, цілком лягала теж на її плечі. При тім, як бачимо, вона добре ви-

Ганна Бенешова.

ховувала свої діти. Вона була побожною католичкою, але без ворожнечі ставилася до „вчених міркувань“ своїх дітей щодо релігії. Вона не забороняла й не перешкоджала їм іти своїм шляхом у релігійних питаннях, хоч сама, до кінця свого життя, все залишилася пильною відвідувачкою костела. Ось так оці прості бідні селяни зуміли розвинути у своїх дітей добрі властивості, а головню виховали в сина Едварда просто фанатичну любов до праці. Щодо Едварда, найменшого в родині, то це й поготів спиняв нашу увагу, бо часто-густо найменший у родині — „мизинчик“ — узагалі бував найбільше розбещений, а тому й найменше працездатний. У Едварда Бенеша сталося навпаки: він — надзвичайно працюючий, його називають фанатиком праці.

Не можемо оминати того впливу, який мали на Едварда Бенеша два його старші брати, Вацлав і Войтех. Вони, обидва вчителі, дуже вплинули на формування світогляду свого молодшого брата. Вацлав був видатним учителем і залишив по собі надзвичайно гарні спогади. Але він був не лише добрим учителем, але брав активну участь і в громадському та взагалі культурному житті: він був публіцистом і видавав журнал, присвячений стенографії. Він, власне, сам один заповнював сторінки свого журналу. Але в цьому журналі мова йшла не лише про стенографію, тут дуже часто серйозно тракту-

валися проблеми культурні, соціальні та економічні. Крім того, Вацлав Бенеш брав дуже активну участь у житті вчительства та співробітничав у його журналі „Учительська Газета“, був навіть і редактором цього журналу. Він відігравав значну роль в Т-ві „Спадщина Коменського“, в „Федерації Чеських Учителів“ та інш. Взагалі Вацлав Бенеш стояв на чолі поступового чеського вчительства; він був головним борцем за поступові рушійні ідеї вчительських змагань: боронив потребу високої освіти для вчителів, звільнення школи з-під влади духівництва. Це його заходами були відкриті високі курси для вчительства, де, доречі, викладали проф. Масарик, Дртіна та інші видатні вчені. При такій всебічній діяльності, Вацлав Бенеш, маючи до того ще щиру вдачу, мав дуже багато ворогів. Але це не зменшувало його енергії та щирости, і всьому цьому був живим свідком молодший Едвард. Цей фактор, вплив старшого брата на світогляд Едварда, був дуже значний.

Другий брат, Войта, теж учитель, згодом шкільний інспектор міста Праги, а тепер член парламенту, ще будучи вчителем, теж не обмежився лише своєю педагогічною діяльністю, але виявив себе ще й як видавець виховничих книжок для молоді. Войта Бенеш характером своєї праці був апостолом „дрібної праці“ і мав великий вплив на вчителів своєї округи, які дуже його поважали, особливо за його шляхетний характер.

Вацлав Бенеш.

Коли вибухла світова війна, то Войта Бенеш зі своєю родиною (дружина й двійко дітей), виїхав до Америки нібито зібрати там відомості, як робити ортопедичне знаряддя для інвалідів австрійського війська. Але в дійсності він виїхав до чеських колоній в Америці й Канаді, щоб організувати там протиавстрійський рух. Праця Войти Бенеша була тут надзвичайна: він до слова об'їхав цілу Америку вздовж і впоперек, так що не було навіть малесенької чеської оселі, яку б за ці чотири з половиною років не відвідав Войта Бенеш. За цей час він узяв був участь у 1.400 зібраннях, на яких виступав активно, закликаючи слухачів підтримати визвольні змагання Т. Г. Масарика. І така активність у Войти Бенеша тим більше викликав подив, що фізично він зовсім людина слабка. Вияв такої величезної енергії теж є показником сильної волі й великого духа, що міститься в його слабому тілі. Природньо, що такі старші брати мали великий вплив на молодшого, на вироблення його характеру. І не диво, що молодший Едвард усю свою величезну енергію, силу волі і працездатність, що її він був дістав у спадщину від батьків та братів, присвятив для будування щастя свого народу.

Едвард Бенеш народився в Кожланах 28. травня 1884. року. Саме цього року старший його брат Вацлав закінчив свої студії й почав учителювати в Кржиці.

Едвард у початковій школі вчився дуже добре. Вже тоді він був під впливом свого брата Войти, який, як поступовіць, старався відштовхнути його від релігії, але і тоді Едвард виявив упертість. Він, правда, зрікся міністрантства в костелі, але значно пізніше, коли власним розумом дійшов до певного пересвідчення й незадоволення такими своїми обов'язками.

Маючи 12 років, він захоплюється історією. Довідавшись з прочитаних книжок, що родинне прізвище — Бенеш — походить од „Бенеша з Бенешова“, він вважає його за свого предка. Розшукавши його герб, він старанно його намалював і повісив цей образок на стінці в головах свого ліжка. Далі під впливом брата Войти він захоплюється постаттю Івана Гуса й діяльністю гуситів. Він поперечитував усі книжки зі шкільної бібліотеки, які змальовують цю добу чеської історії. І будучи ще учнем народньої школи, пише оду „Жижка“ — це були перші прояви патріотизму малого Едварда.

Середня освіта.

Це брат Войта головно підштовхував батька віддати Едварда до середньої школи. Спроба вступити на реальну школу в Празі в Єчній улиці, а потім у Карліні, не мала успіху, бо запис на прийом уже закінчився. Тоді вони подалися до гімназії на Виноградах — тут ще не

Войта Бенеш.

було пізно, і Едвард став учнем виноградської гімназії

В гімназії Едвард був лише пересічним учнем. Більшість дослідників з'ясовує це тим, що він зовсім обмалював присвячував уваги шкільній програмі, бо захоплювався читанням. Ще будучи в гімназії він перечитав багато книжок: про соціалізм, політичні партії, партійних проводирів, а також і на злобу дня. Крім того, Едвард Бенеш з першого ж року починає пильно вивчати французьку мову на спеціальних французьких курсах (кермував проф. Павлюс). В кінці третього року навчання він уже цілком добре говорив і писав французькою мовою. Нібито відчував, що ця мова йому в майбутньому, як дипломатові, найбільше придасться.

Крім французької мови, Едвард Бенеш захоплювався ще і грою в футбол. Вже на третьому році навчання в гімназії він, потай од шкільної адміністрації, записується членом спортивного клубу „Славія“. І на змаганні з Жижківським клубом „Уніон“ ламає собі ногу. Шість тижнів лікувався він у виноградській лікарні, але сліди цієї пригоди назавжди в нього залишилися.

Едвард Бенеш закінчив середню освіту як пересічний учень, але в силу своєї начитаності, він був куди більш розвинений за пересічного учня. Він уже мав своє певне задивлення на політику, релігію й філософію. В релігії Едвард Бенеш був раціоналістом, релігія йому здавалася

•
пережитком; у політиці він схилявся до марксизму. Правда, це були лише загальні підвалини його світогляду, ще не досить зрілі й не зовсім викінчені, але для 19-літнього юнака всеж досить поважні.

Студентські роки.

В-осени 1914. р. Едвард Бенеш вступив на літературний відділ Празького університету. Для студій він вибрав філософію й філологію (романську й германську). Він студіював курси таких професорів: Ярніка, Кравса, Юнга, Масарика, Дртіни, Крейчі, Чади. Треба підкреслити, що філологію Едвард Бенеш вибрав, маючи на меті професуру в середній школі, мовляв, як засіб для життя в майбутньому. Та він не припинив практичних студій європейських мов, бо був переконаний, що досконало володіючи чужими мовами, можна дістатися до глибини нових культурних напрямків. Для задоволення ж свого духового „Я“, цікавився такими науками: психологією, соціологією й особливо практичною філософією, що її викладав проф. Масарик. Ця наука найбільше його захопила і сама по собі, а зокрема й тому, що викладав її Масарик. Вплив Масарика на нього, як і взагалі на молоду генерацію того часу, за його власними словами, виявлявся ось у чому: „Його (Масарика) проповідь правди, його віра в правду і в кінцеву її

Едвард Бенеш — студент.

•

•

перемогу, його певність і спокій, — властиві йому риси, коли він бореться за праве діло. Віра Масарика в те, що раніше чи пізніше, але праве діло переможе, навчила нас“ — говорить Едвард Бенеш — „зовсім інакше оцінювати життя. Це збуджувало в нас оптимізм і, власне, індивідуалізм. Ідеалістичний оптимізм Масарика штовхав нас, мовляв, до праці, даючи нам почуття задоволення життям. Масарик також відкрив нам сенс нашого існування, в нас він також вмовляв, у чім полягав велич річі.“ Великий ідеалізм Масарика це той зв'язок, який відчув Бенеш на собі зі шкільної лави і що до сьогодні вднає великого вчителя з його талановитим учнем.

Але, як сильна індивідуальність, Бенеш не уліг сліпо своєму вчителеві: в деяких поглядах, Бенеш ставився проти Масарика. Бенеш про це говорить у своїй статті: „Масариків вплив на нашу молоду генерацію“.*)

В Парижі.

Уплинув перший рік університетських студій. За порадою Масарика, Едвард Бенеш зважується від'їхати на студії до Парижу. І тут слова одного дослідника звучать для нас зовсім парадоксально: Бенеш, мовляв, не маючи коштів на своє утримання в Празі, вирішує від'їхати на студії до

*) Збірник: T. G. Masarykovi k šedesatým narozeninám, 1910.

Парижу. Але це і справді було так. Ось за яких матеріальних умов Бенеш виїхав закордон: він мав у кишені дозвіл на безплатний впис на Сорбонський Університет — це була премія Чесько-французького Т-ва у Празі — вартість її 30 фр. Родичі стяглися, щоб дати йому на подорож до Парижу, на прожиття-ж у нього лишалося лише 60 фр.

22-річний Бенеш мав обмаль грошей у кишені, але він пустився в мандрівку пересякнений смаком до праці, з повною головою плянів і твердою вірою в ліпше майбутнє. Бенеш умовився з „Правом Ліду“ й з „Ровністю“, що буде дописувати до цих часописів, і з гонорару за дописі плянував жити в Парижі.

До відкриття курсів у Сорбоні ще залишалося два місяці. Як довідуємося з його листа до брата Войти, Бенеш так використав цей час: „Я за цей час дуже добре навчився по-італійськи. Взагалі я дуже добре використав ці два місяці. Я хотів багато писати, але бачу, що мені в цьому треба обмежитися мінімумом і треба якнайбільше використати час перебування у Франції для себе; ти не можеш собі уявити, як тут добре вчитися. Тепер я навіть не можу зрозуміти, як це можна вчитися в нас. Хто хоче глибоко студіювати, насправду студіювати, а разом з тим і легко, той мусить приїхати сюди. Я безперестанно благословляю годину, коли мені спала до голови ця думка. Коли мені моїх писань буде вистачати

Батьківський дім мін. Едварда Бенеша в Кожланах.

(В цьому домі народився мін. Едвард Бенеш).

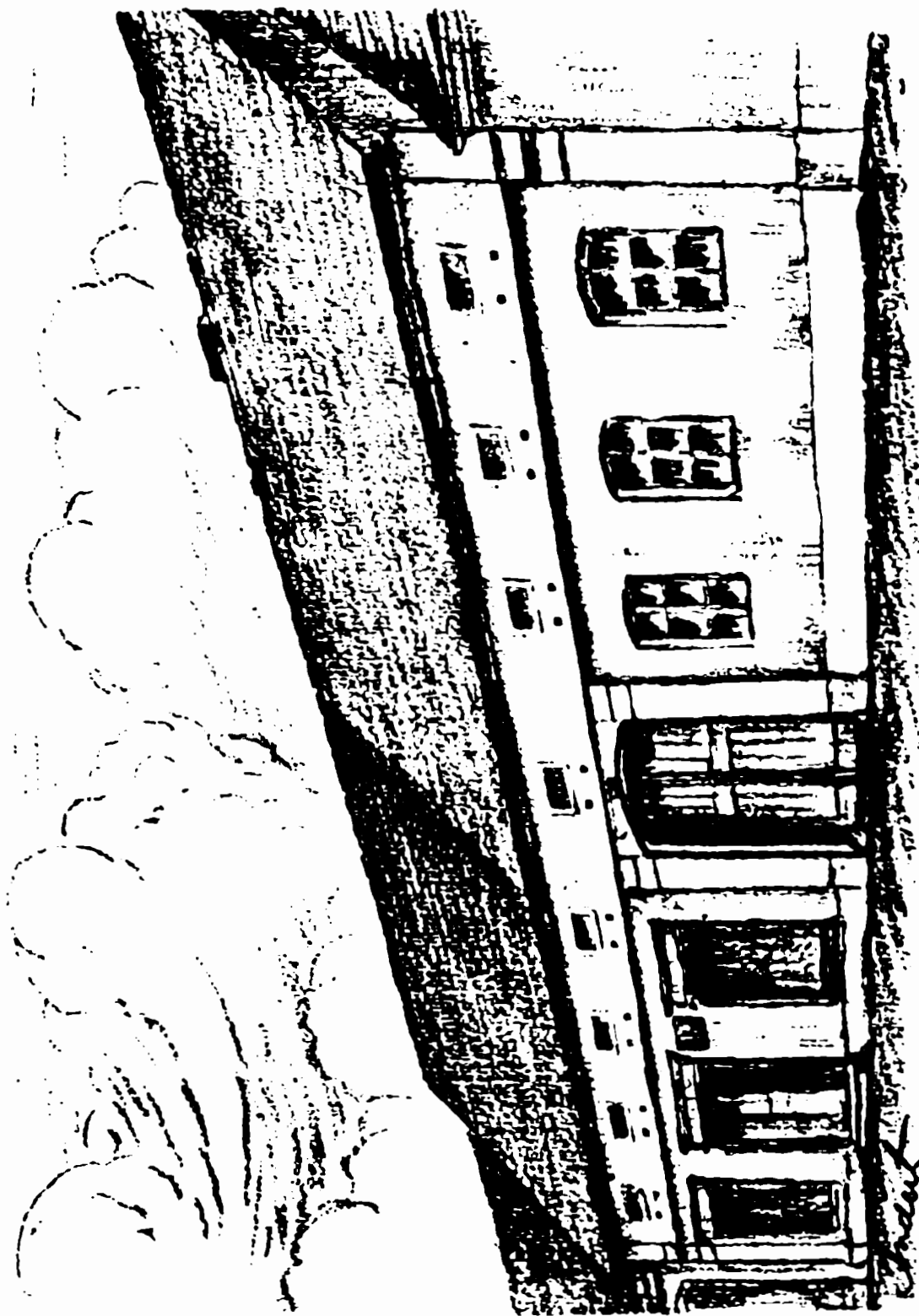
на життя, я залишуся тут три роки, до призиву мене на військову службу. Правда, я мушу страшенно працювати. Я не маю вільної ані хвилини. Тут все дорожче, життя жорстоке, а гонорари, що їх платять у нас, прямо таки смішні. На те, що я заробляю, я легко прожив би у нас, тут же це дуже тяжко, але сподіваюся, що якось то воно буде“.

Бенеш залишився оптимістом, і радість, що наповнювала його, рожево змальовувала йому все те, що він бачив. Цікава ще така подробиця, що її вичитуємо з цього листа: „Я вирішив, що треба утульніше влаштувати мою кімнату, бо до мене приходить багато моїх нових знайомих, треба, щоб я міг же прийняти їх. І ось, у день усіх святих увесь час від полудня я мив підлогу й начиння, чистив і визолював, коротко — привів до порядку своє господарство. Тепер я почуваю себе в кімнаті як принц“. Далі він просить брата прислати йому ті „недорогі, але гарні гравюри, що їх Вацлав купив у Кочі“.

Оповідючи про роки перебування Бенеша в Парижі, не можемо поминути його знайомства з Венцеславом Швіговським, бо це знайомство вплинуло на зміну деяких точок світогляду Бенеша. Прибувши до Парижу, Бенеш скоро познайомився зі Швіговським, російським, як зазначено в джерелах, чехом. Швіговський і на Бенеша, як і на кожного взагалі, з ким він знайомився, зробив нестерте вражіння. Він прямо

таки зачарував Бенеша як добрий товариш, дотепний, багатий на різні пляни співбесідник, узагалі палкий ентузіаст. Швіговський добре знав Париж, бо вже мешкав тут років із п'ять. Теж приїхав сюди, без гроша, вчитися.

В Парижі тоді, після першої революції, було скрізь повно росіян. Бенеш чув російську мову на вулицях, по бібліотеках, одне слово — скрізь. А тут ще у Швіговського було дуже велике коло російських знайомих; він то і ввів Бенеша до російських кол. Діставшись до російських кол і будучи під впливом Швіговського, Бенеш наміряється навіть змінити свої життєві пляни. З листа до брата від 2. листопаду 1905. р. ми довідуємося ось про що: „Я відкрив тут скарби російської літератури, величезні скарби, які здивують світ, коли, після теперішньої революції, вільна Росія поширить у Європі твори своїх найліпших умів, дійсно світового рівня: Чернишевський, Короленко й скільки ще їх там — це такі велетні, що одного з них не варт дюжина французьких письменників. А в нас про це нічого не знають, абсолютно нічого“. Бенеш плянує поїхати в Росію закінчувати свою освіту. Він мріє, що в Росії утвориться ціла низка народніх університетів, і там він зможе зреалізувати багато чудових річей; він певний, що там дістанеться й до університету, а згодом перейде й до Празького університету. Все це, мовляв, лише проєкти, „але ж я тепер нічого іншого й не можу робити, як лише проєкти“.

Новий дім, число 101., що його збудував батько
мін. Едварда Бенеша замість старої будівлі.

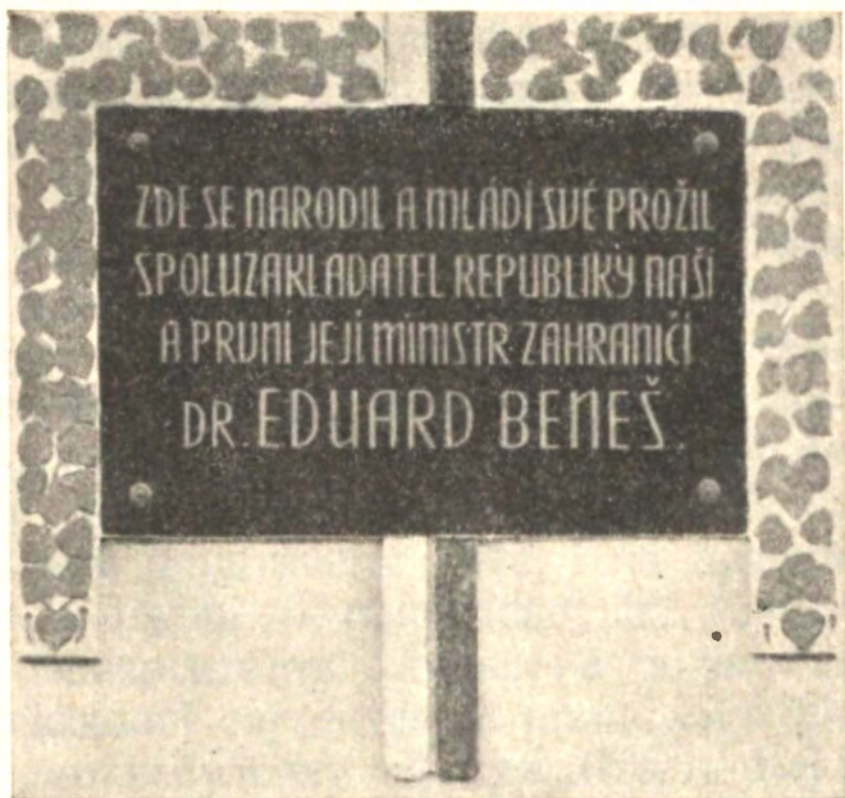
„Ти був би здивований, коли б ти знав, як судять про нас росіяне, правильніше сказати, що вони ніяк не судять, бо ніхто абсолютно нічого не знає про нас“ — (ці слова підкреслено). „Ті ж, що знають нас, уважають нас лише за бідаків“. В Росії, мовляв, „всі росіяне ставляться з призи́рством до чехів“. Далі в Бенеша проглядує захоплення російською революцією, величезним страйком. „У Франції, революційній Франції, навіть припустити не можна чогось подібного“. Бенешеві боліло, що про чехів ніхто нічого не знав ані тут у Парижі, ані в Росії. Бенеш і Швіговський постановили, в міру своїх сил, зарадити цій справі: подавати і Франції й Росії інформації, принаймні, хоч про ліпших представників чеської літератури: Махара, Неруду, Гавлічка.

Але ентузіясти небаром пересвідчилися, що це не так то легко робиться. Наприклад у Празі відбулися демонстрації за виборче право. І що ж? Бенеш інформує брата: я і Швіговський написали статті про демонстрації в нас у Празі, але тут тяжко з цим... Тут треба платити, щоб видрукували твої статті, а цього ми собі не можемо дозволити, і я не знаю, чи зможемо ми чогось добитися“. Бенеш ще не мав жадного заробітку і за порадою Швіговського молоді ентузіясти плянують заробляти таким способом: вони разом будуть писати статті до французьких часописів, але бігом чотирьох-п'ятьох місяців

статті будуть іти лише за підписом Швіговського; це мінімум часу, щоб Бенеш міг принатуритися до французького життя й щоб йому неможна було зробити закиду, що він хоче писати про Францію по п'ятнадцятьох днях перебування у Франції. Далі вони, мовляв, будуть підписувати статті удвох, будуть ділити й гонорари, а згодом заснують інформаційне агентство.

Нема що казати, наперед можна було передбачити, що до заснування агентства не дійде. Лише кілька статей написали Бенеш і Швіговський, їхня спілка розпалася. Швидко Бенеш пересвідчився, що, фактично, ця праця лягла на його плечі. Швіговський легко імпровізував свої проєкти, але так само легко й ховав їх. Їхня приязнь охолола.

Бенеш побачив, оскільки тут було вищим інтелектуальне життя і далеко швидкіший ритм життя. Мимоволі він порівнював чеське життя й побачив ту непривабливу атмосферу, в якій він жив досі: „нікчемність місцевої боротьби партій, дріб'язковість деяких проводирів, незручність чеського провінціалізму“. Але Бенеш не обмежився лише ствердженням цих фактів, не впав у розпуку чи песимізм, не склав рук, виправдуючи свою нечинність тим, що одна людина тут, мовляв, нічого не вдіє. В нього повстає питання, що ж треба робити? Що я *сам-один* зміг би виконати? Неможна було, з-за браку коштів, інформувати французьке суспільство про чеське життя. А

На новому будинкові в П а м'я т н а т а б-
л и ц я з написом : Тут народився і прожив
юнацькі роки співосновник нашої республі-
ки й перший її міністер закордонних справ
Др. Едвард Бенеш.

грошовий стан Бенеша був тяжкий: витрати його були великі, особливо на книги; неможна було всього, та ще негайно, дістати в бібліотеках, щоб своєчасно простудіювати й використати потрібний матеріал для статті, і часто треба було набувати ці матеріали — часописи, книги; треба було уважно спостерігати явища, про які писав, а тому треба було відвідувати вистави, зібрання й т. д. „У мене голова йде обертом, як у вихорі“. Він перераховує, що робить: „іспити, зібрання, писання статей, листування з товаришами. Я працюю як негр, я не трачу ані хвилини, щоб не працювати й не заробити хоч трохи“.

В цю добу, коли між Бенешом і Швіговським взаємини охололи, Бенеш, залишивши мрії, почав працювати: він записався і на Сорбону, і на вільну школу політичних наук, і на правничий факультет у Діжоні — одночасно, за дозволом, на двох університетах. Лише на цьому фоні, фоні обов'язкової студентської праці, ми в повній мірі відчуємо небуденну працездатність Бенеша як журналіста. Бенеш жив лише на запрацьовані кореспонденціями гроші. Я вже згадував про те, що життя в Парижі було значно дорожче, ніж у Празі, а такси оплати статей далеко нижчі, ніж у Парижі. А тому, чим заробіток у порівнянні з потребами був мізерніший, тим більше треба було працювати. І Бенеш пильно дописує до чеських часописів. За роки 1906—1907, коли він ще виключно жив з журналістичної праці,

коли ще не видавав своїх власних книжок, він написав 180 статей, із них 90 для „Права Ліду“, 60 для „Ровности“, решту — 30 статей — для інших органів. Згруба класифікуємо теми, на які Бенеш писав. Він найбільше освітлював церковне питання: „Рим проти Парижу“, „Вплив відділення церкви від держави на політичне життя Франції“, „Клерикалізм проти республіки“, „Церковна каста в праці“, „Клерикальні маневри при виборах“, „Банкротство церкви у Франції“, „Банкротство церкви і папства“, „Папа проти республіки“, „Папа й Вільгельм II.“, „Кінець Люрдів і церковного гешефтарства“, „Чернечі ордени у Франції“, „Єзуїтська небезпека у Франції“, „Папська помста республіці“, „Боротьба церкви з республікою“, „Республіка проти Риму“, „Чому папа жене церкву до банкрутства“, „Труднощі відділення церкви від держави“, „Кінець церковної сили“, „Відділення церкви від держави в Англії“, „Боротьба церкви з капіталізмом“, „Брехня й церковне шахрайство“, „Релігійний індиферентизм у Франції“, „Англійське робітництво й релігія“, „Про папські фінанси“.

Міркування Бенеша про релігійне життя й спостереження в цій ділянці привели його до висновку, що сьогодні церква — ця інституція вже віджила; такі висновки Бенеш робить на підставі своїх спостережень у Парижі, Англії, Берліні й Австрії, але боротися треба проти церкви, а не релігії, як такої.

„Під каштанами“. Стара кожланська школа.

•

•

2000-01-01

2000-01-01
2000-01-01
2000-01-01

2000-01-01
2000-01-01
2000-01-01

2000-01-01
2000-01-01
2000-01-01

2000-01-01

2000-01-01
2000-01-01
2000-01-01
2000-01-01
2000-01-01

Дуже багато Бенеш присвятив уваги політичному життю французького народу: „Міністерство Клеманса“, „Нове французьке міністерство“, „З англійського парляменту“, „Література й політика у Франції“, „Революційна пропаганда у Франції“, „Повстання в південній Франції“, „Радикальна Рада у Франції“, „Новий етап у Франції“, „Непорозуміння між радикалами й соціялістами“, „На шляху до реакції“, „Боротьба за пропорційне представництво“.

Чотиримісячне перебування в Англії і кількамісячне в Берліні дали Е. Бенешеві можливість на місці придивитися до політичного життя цих країн. — І Бенеш це зафіксував у своїх статтях: „Конфлікт між лордами й парляментом“, „З англійського парляменту“, „Лібералізм в Англії“, „Консерватизм в Англії“, „Англія й Ірляндія“, „Боротьба з палатою лордів“.

Щодо Німеччини, то з'явилося кілька статей, які характеризують боротьбу за певну виборчу реформу.

Велику увагу Бенеш присвятив соціальному життю не лише Франції, але й інших європейських держав: „Страх перед 1. травня“, „Соціальна боротьба у Франції“, „Амністія й право страйкувати державним урядовцям“, „Робітнича криза у Франції“, „Недільний відпочинок у Франції“, „Боротьба за соціальні реформи у Франції“, „Асекурація старих у Франції“.

Будучи організованим соціалістом, він, ясна річ, дописував до чеських часописів про життя соціалістів по інших державах ось на такі теми: „Соціалісти в будучому парляменті“, „Після виборчої боротьби у Франції“, „Соціалізм у французькому парляменті“, „Соціалісти у французькому парляменті“, „Зріст соціалістичного руху в Англії“, „Соціалізм і лібералізм в Англії“, „Соціалістична преса у Франції“, „Соціалістичний французький конгрес“, „Соціалісти й зовнішня англійська політика“, „Соціалізм без доктрин“, „Радикалізм і соціалізм у Франції“, „Боротьба соціалістів у Франції“, „Новий соціалізм у Франції“, „Поступ соціалізму“, „Антимілітаризм і соціалізм у Франції“, „Боротьба проти соціалізму“, „Криза в соціалістичних партіях“, „Сила соціалізму в Англії“, „Страх перед соціалізмом“.

Цілком природньо, що разом з соціальним життям увагу Бенеша притягло і робітниче питання. Ось які статті освітлюють це питання: „Робітництво в Англії“, „Десятигодинова працівна доба у Франції“, „Тред-юнізм і соціалізм у Англії“, „Французькі фахові й політичні організації на шляху до порозуміння“, „Політичний і фаховий рух у Франції“, „Соціалізм і фахові організації у Франції“, „Робітнича політика й соціалізм в Англії“, „Генеральний страйк у Парижі“, „Боротьба проти безробіття в Англії“, „Перед загальним страйком“.

Нова школа в Кожланах.

Бенеш перший ознайомив чеське суспільство з політичними європейськими вождями: Жоржем Клемансо, Марселем Бартельо, Аристидом Бріаном, Генріхом Баннерманом і т. д.

Шкільне життя теж знайшло відгук у кореспонденціях Бенеша: „Реформа школи в Англії“, „У французькій школі“, „Боротьба за школу й релігію в Англії“, „Французькі вчителі“, „Демократизм і школа“.

Велику увагу присвятив він і жіночому рухові: „Жіночий рух в Англії“, „Виборче право жінок у Франції“, „Виборче право жінок і загальне право в Англії“, „Жіночий рух у Франції“.

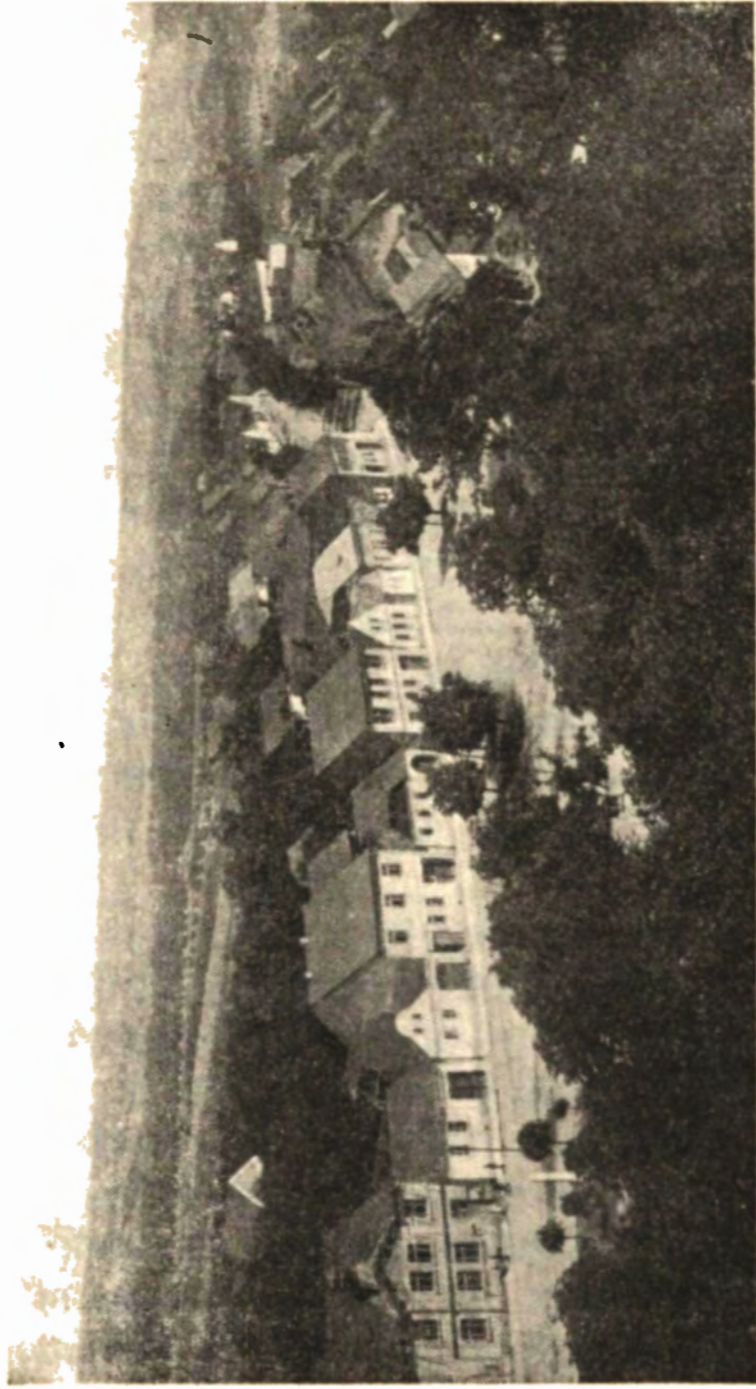
Безспосереднє спостереження французького, англійського й німецького соціалізму, різних тенденцій, перехрещень, усе це вплинуло на остаточне сформування соціалістичних поглядів Бенеша, а власне: віра в правдивість марксизму захиталася, й він, як далі побачимо, кінець-кінцем опинився в партії народніх соціалістів. Кидається в вічі, що вся журналістична праця, а також і наукова, цієї доби скермована на те, щоб підготувати себе до громадської діяльності і працювати для народу, як цілого. Нема мабуть ніодної статті, яка була би плодом його особистого смаку, його особистого замилювання, яка б не мала тісного зв'язку з тодішнім чеським суспільним життям. І Бенеш писав кореспонденції, щоб вплинути на ширше чеське суспільство. Здається нема політичного питання, якому б він

не присвятив свої уваги. Передвоєнні статті свідчать про те, що не було визначної особи, політичного напрямку, політичного питання, з яким Бенеш не познайомився б докладно і своїми студіями не поділився б зі своїм громадянством.

Перебування в Англії дало можливість Бенешеві добре пізнати основи й суть англійського консерватизму, лібералізму і лейбуризму, а також зазнайомитися із головними представниками цих течій, з якими геть пізніше, підчас великої світової війни, за свої праці для визволення чеського народу, він так багато вів пертрактацій, багато з ними працював. Бенешові зауваги про англійську повагу свідчать, що англійську менталіту він збагнув не гірше за французьку. Він правильно оцінив значіння англійського консерватизму, як і внутрішню силу лібералізму. Його статті про закордонну політику свідчать про його намагання добре пізнати політичну структуру Англії.

Бенеш добре познайомився з ученням визначних німецьких філософів. Він звертав увагу на небезпеку ідеї расизму, говорить про те, що що би німці не проповідували, хочби здавалось на перший погляд і доброго, але що це, кінець-кінцем, обертається проти слов'ян.

В деяких зі своїх статей Бенеш висловив прямо таки пророчі слова. В 1908. р. Бенеш писав у „Праві Ліду“: „Світова сила Англії вже сьогодні в небезпеці, цілий світ сьогодні пере-

Кожлани — долішня частина.

конаний, що скоро повстане велика світова боротьба“. Цікаво, що Бенеш надавав великої ваги співпраці французького народу з англійським. Вже в 1907. р. Бенеш писав: „Французи й англійці так довго суперничали. Лише сьогодні обидва народи здають собі справу з того, яка то велика шкода цим була зроблена обидвом народам“. Бенеш дуже цікавився справою забезпечення миру і в 1907. р. він писав: „Міжнародне право має головну силу в договорах, але ці договори можуть мати вартість лише за влад демократичних, а не авторитативних. Хіба ж це не має великого значіння, що в демократичній французькій республіці висловилося за певні тези договору не лише влада, але й народ“. Наводить, як антитезу, Німеччину, де все рішав Вільгельм і Бюлов, а решта не має права навіть говорити і мусить мовчати. Отже, силу міжнародних договорів Бенеш обґрунтовує демократичним ладом у державі.

Щодо соціальних проблем, то Бенеш висловлює пересвідчення, що ці болючі питання можна правильно розв'язати лише емпірично, індукцією, спостереженням фактів. Треба йти од факту до факту, студіювати кожну, найдрібнішу річ, залежність між річами, що їх ми студіюємо, і коли простудіюємо всі дотичні речі, тоді лише маємо право утворювати грандіозну синтезу. Бенеш підкреслює, що особливо в питаннях соціальних дуже тяжко щось передбачати. Пе-

редбачення, власне, тут неможливе, бо суспільні явища занадто складні, це не те, що в астрономії. Єдине, що ми можемо констатувати і з чого виходить, це те, що людина розвивається індивідуально, що уярмлені шари суспільства, природньо, домагаються поліпшення свого стану і що вони мають остільки сили, щоб кінець-кінцем досягти свого, себто, задоволення своїх соціалістичних вимог. Більше того. Відомі й невідомі суспільні сили, себто, соціалістичні ідеї й деякі індуктивно з'ясовані закони господарського життя народів промовляють за тим, що колективістичні теорії мають під собою основу, себто, що сьогоднішнє суспільство має соціалістичну тенденцію розвиватися. Але більше цього сказати нічого й неможна. Лише про тенденції.

Бенеша дуже цікавило національне питання. Він намагався дослідити його в найдрібніших деталях. Писав про національний рух в Ірландії, Бельгії, Швейцарії. Простудіював, як це питання розв'язують різні соціалістичні напрямки. Нема що вже й казати про те, що він усебічно простудіював чеське національне питання, а власне, чи можливо розв'язати його в рамках Австро-угорської держави. І мав правду, коли висловився, що національне питання, це продовження боротьби за індивідуальну свободу, започатковану французькою революцією. Бенеш уже тоді висловив переконання, що „найслабший нарід не може загинути в боротьбі за свою свободу“.

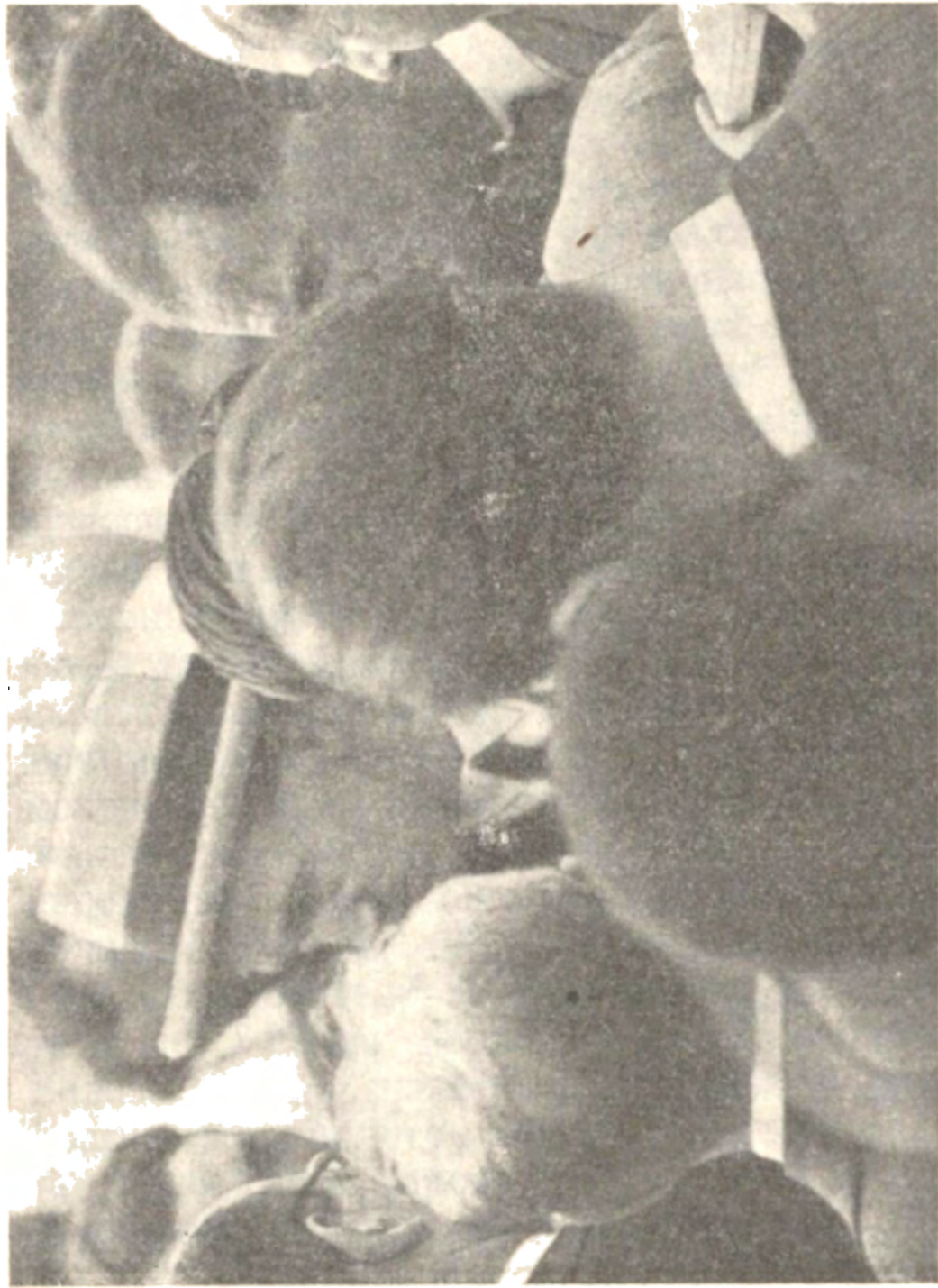
Едвард Бенеш в кабінеті за працею.

Як бачимо з указаних статей, Бенеш багато в них зачепив різних питань. Часто, занотувавши лише точки певного розв'язання того чи іншого питання, Бенеш потім, іноді і через декілька років, обробляв уже це питання монографічно.

Удосконалюючися сам, Бенеш закликав до цього і своїх товаришів, бо праці було аж надто багато для одного, щоб принести належну користь своєму народові. І 22-річний Бенеш у квітні місяці 1906. р. радить своїм молодим товаришам: будьмо поміркованими, не будьмо ділетантами, залишмо дріб'язковість, давайте дивитися більше в височінь, намагаймося прищепити собі великі ідеали світової культури, бо лише при світлі чужої, вищої культури зможемо збагнути вади нашого чеського життя.

Бенеш відчув усім своїм єством, який великий вплив зробив на нього Париж. Він бачив, що роки в Парижі мали величезне значіння для нього. Тут він розширив свій інтелектуальний обрій, поглибив свою освіту взагалі. Ці два роки він формально студіював на університетах, але фактично Бенеш пройшов практичний курс *журналістики*. Він так пише про своє навчання в Парижі: „Коли ви хочете зрозуміти, що то означає жити в ХХ. віці, їзджайте до Парижу, пурніть у той хаос життя політичного, соціального, артистичного, літературного, спостерігайте цю латинську цивілізацію, яка впадає вам у вічі, спостерігайте на вулицях, по реставраціях денне

й нічне життя, і ви лише тоді навчитеся дивитися на світ і речі, лише тоді ви зрозумієте, що для вас потрібне, і не тільки для вас особисто, але й для ваших земляків, а також і те, від чого ви повинні ухилятися. Конечною передумовою для всього цього є такі дві речі: уміти й хотіти спостерігати, аналізувати; не бути, як ті чеські студенти, які потім стають аморфними професорами; вони вбачають сенс свого існування у шклянці пива і в обов'язковій щоденній прогульці. Ці нещасні бюрократи, що про пролетаріят лише говорять, мандруючи з одної реставрації до другої, або ті пани доктори, що лише цілісні дні гуляють у карти. Ці три типи студентства я тут бачу тепер. Вони навчаться белькотати французькою мовою, підуть двічі до Лувру й повертаються до своїх карт, до своєї шклянки пива, до свого бюро. А життя в Парижі вимагає, щоб багато спостерігати. Париж це синтеза модерного міста, дійсно єдине місто цілком модерне. Париж це серце єдиного європейського народу, де всі глибокі сили модерної цивілізації дають себе відчувати, розвиваються й дають плоди. І справді, у Франції індустрія не вбиває хліборобства. Артистичний і літературний смак, що веде до витонченості, до певної трансформації практичного життя, не ослаблює ані активності, ані енергії цього живого народу. Античні інституції, вартість яких уже випробована, існують завжди з тою же самою певністю

Едвард Бенеш дае інтэрв'ю журналістам.

поруч з найбільше революційними ідеями, з найбільше незадоволеними й руйнуючими. Великі національні традиції, сенс віку Людовика XIV. і сенс подій 1789. р. виявляються скрізь поруч, тяжать вас, щоб завжди нагадувати вам зв'язок з національною індивідуальністю, традицією, незалежністю і свободою. До всього цього приєднуються: космополітичні, інтернаціональні, широколюдські тенденції, вони мають свої відзеркалення в літературі, соціальному житті, революційній аспірації нижчих суспільних верств і змаганнях їх за соціальну правду; кінець-кінцем виявляється й відгук анархізму. Париж уявляє собою велично прекрасну синтезу й майже диво модерної цивілізації. Париж це синтеза Франції, яка є також і синтезою модерного світу. Образ цього великого міста, його бульвари й площі, монументи, величезні натовпи, що в радісні моменти суґерують вам вражіння найбільшої втіхи, щастя, а в моменти переляку й жаху оживлюють перед вами ворохобню революційного Парижу. Приїдьте і спостерігайте. Закоштуйте цього життя і ви не захочете розстатися з ним. Ви доторкнетесь до коріння цього життя, і особливо ви, молодь, повна запалу, що гаряче й правдиво прагне до ліпшого майбутнього, як для себе, так і для свого народу. Тут лише ви зачерпнете зі скарбів, що пропонуються вам“.

Але Бенеш не лише думав про вдосконалення своїх товаришів; він бачив, що необмежене поле

національної праці вимагає багато робочих рук, і тому він кличе готуватися до праці для батьківщини ширші кола взагалі читаючого суспільства. Так, в органі „Клин“, Бенеш примістив статтю на тему: „Потреба філософічної освіти для практичного життя“. Декілька слів про цей орган. „Клин“ мав на меті вихову молоді, як майбутніх виборців. Орган був дуже радикальний, ганьбив політику молодочехів. Ось його програм, підкреслений розстріленим шрифтом: *„не будемо мати добрих послів, ані добрих представників у місцевому всамоврядуванні зі сьогоднішніх виборців, котрі не бунтуються, ані голосно не протестують проти того, що ті, хто має боронити їхні інтереси, боронять інтереси свої кишені. Видаймо „Клин“, щоб він глибоко зарився до цієї байдужости, щоб пробуджував зі сну всіх молодих чехів доброї волі, гуртував би в одну лаву, яка під гаслом поступу, воювала б за внутрішнє оздоровлення народу, за його усамотійнення, за вирвання його з кайданів римського клерикалізму й римського аклерикального молодочества“.*

В своїй статті Бенеш, звертаючися до найширших верств читачів говорить: „Гадають, що філософічне мислення й освіта зовсім непотрібні для практичного життя. Сьогодні вже наочно видно, що це думка помилкова. Людина повинна і в практичному житті мати свій певний світогляд. А з чого він складається? Це значить

Едвард Бенеш в Ческих Будейовицях (вересень 1919. р.)

мати тямку, *що я є*, для чого живу, як маю жити, відкіля прийшов і кудю йду. А ціла філософія, будучи за нашої доби певною синтезою науки, саме і є відповіддю на ці запити. І вони природньо, мусять повстати в людини практично чинної. Філософія досліджує основи пізнання взагалі, дефініює, що це таке пізнання, як річ пізнаємо, і яку вартість має пізнання, — філософія нам наочно показує, що кожна наука є релятивною, бо наукове пізнання відбувається на основі тямки, що їх уважало за відомі, а в дійсності вони нам не відомі. І лише філософія доповнює цю прогалину. З цього ми бачимо, що наука не може бути фетишем, який міг би все довести з абсолютною правдою, а далі бачимо, що хто хоче мати загальний світогляд, той має доповнити наукове пізнання ще й філософським. Людина не може обмежитися тим, що творить із розрізнених, фізичних, хемічних, біологічних відомостей сурогат загального світогляду. Яку б не взяли ми науку, вона має коріння в певних філософічних основах. І так, кожна людина філософствує у своєму щоденному житті, бо вона мусить чинити, чин мусить обґрунтовувати, а обґрунтування й є філософуванням.

Відомо, що хто більше філософськи підготований, той швидче може дати відповідь на запитання практичного життя *що має чинити, як має чинити, як має поставитися до себе, своїй*

родини і до свого довкілля. Кожний чин людини має бути свідомим, себто, має бути оправданим свідомістю й доказами, чому був виконаний. А кожне *чому* й *тому* веде до дальших *чому* й *тому*, аж доки не дійде до первісної філософічної основи, відповідь на яку і кермує взагалі поведінкою людини. Урядовець в денній своїй праці, чи при забаві по праці, чи підчас відпочинку, при читанні, взагалі при висловлюванні свого ставлення до мистецтва, господарства, до соціальних питань — розв'язує, хоч може в цьому й не здає собі справи, філософічні питання, хоч формально він і не має філософської підготовки. Всі люди, щоб вони не робили, чинять на основі певної філософії, певного світозадивлення, бо кожна людина має свою філософію. Але здебільша це філософія вбога, поверхова, нестійна, кожного дня інша. Сміло можна твердити, що людина в такою, яка її філософія. Зовсім інакшим було б наше громадське життя, коли б люди бачили глибину кожного суспільного явища, на основі цього діяли б і на цих підвалинах засновували б своє життя. А дійсно, суспільне життя, власне злі його сторінки, завше походять від того, що загальна філософічна освіта вбога, низька, кепська. Молода генерація якраз і покликана до того, щоб у добі, коли вона має для цього найліпшу можливість, не занедбала б цієї сторінки своєї загальної освіти. Власне лише ця освіта робить людину правдивою, чесною, сві-

**Едвард Бенеш у президента республіки Т. Г. Масарика
в Топольчанах.**

домою, характерною. А що наші умови якраз у цьому напрямку жалюгідні, то причиною цього, здебільша, є невиспівна філософічна освіта широких верств узагалі, але нас мперед нашої інтелігенції“.

Написавши таку велику кількість статей, Бенеш, природньо, не міг не застановитися над ролю журналізму взагалі в модерньому суспільстві.

І дійсно, Бенеш дав і синтезу своїх спостережень у журналістичній ділянці в Парижі, Лондоні, Берліні, Австрії. Його узагальнення на цю тему дуже цікаві, бо вони свідчать, що на свою діяльність, як і кожного журналіста, Бенеш дивився більш поважно, аніж на нагоду запрацювати трохи гроша на життя. Статтю про це Бенеш примістив у травні місяці 1907. р. в журналі „Освіта народу“. Зреферуємо стисло її, щоб познайомитися з тим, що він думає про журналістику, про її ролю в суспільстві, на яке Бенеш не заплющує очей, і як радить лікувати суспільні вади.

В Європі, мовляв, крім шістьох великих держав, є ще сема — друк, суспільна опінія. Лише той може зрозуміти велику ролю журналістики, хто на власні очі бачив всі ті дивовижні речі, що їх виконує журналістика для людства. Журналістика за сучасної доби є рушійна сила модернього суспільства. Перешкоди журналістиці — це перешкоди для розвитку людського су-

спільства. Передумовою розвитку журналістики, як це бачимо в Парижі, Лондоні, Берліні, Сполучених Штатах, є свобода друку; лише свобода друку допомогла в Північній Америці торгівлі й промислу за 120 років досягти дивовижних результатів. Коли Франція по революції 1789. р. досягла сьогодняшнього розквіту, ставши на чолі європейської культури, то це лише завдяки *свободі друкованого слова*. Бенеш соковитими барвами малює картину двох лондонських вулиць, де містяться друкарні. Коли вийдуть часописи, там твориться щось подібного до війни: страшенний крик, гук, біганина, швидка їзда, бо кожний квапиться якомога скорше оповістити найцікавіші новини у своїх часописах і найскорше їх подати на периферію шости-мільйонного міста.

І кожний із мешканців Лондону, „проковтнувши“ свіжі часописи, довідавшись про новини у своїй ділянці праці, негайно чинить на основі цих новин. Так робиться вранці, вполудне і ввечері. Прочитані часописи *кермують* поведінкою людини, і не лише приватних осіб, але й політичних діячів і, навіть, державних мужів. І коли модерня людина мав швидкіший темп життя, ніж це було раніше, то причиною цього є великий розвиток журналістики.

Бенеш описує діяльність деяких великих лондонських і паризьких журналів. „Daily Telegraph“ займає, мовляв, перше місце у світі.

Едвард Бенеш, Б. Євтич і Н. Титулеску в Білгороді, 1932.

Паризький „Petit Parisien“ має денний тираж 1,200.000, „La Petite Republique“ 750.000, „Matin“ і „Journal“ по 450.000. Англійські журнали мають ще більші тиражі. Про цензуру тут не може бути й мови: при таких великих тиражах і такому поквапі вона неможлива з господарських міркувань. Звертає увагу на те, що кожний часопис має цілу низку редакторів. Тут відбувається спеціалізація до найдрібніших відділів. Часописи мають кореспондентів у найрізніших частинах світу. Коли трапиться якась подія, то туди виїздить низка кореспондентів, і на місці кожний зі свого фахового становища досліджує цю подію: одні дають загальний малюнок події, другі студіюють причини, треті роблять обширні анкети між мешканцями, четверті звертаються до урядів за справками, п'яті інтерв'юють визначних осіб, шості фотографують і негайно передають світлини до своїх редакцій. Шеф-редактори, як правило, лише складають журнал. Крім редакторів, часописи мають цілу низку співробітників із числа чинних політиків партії, виразником якої в даний часопис.

Бенеш підкреслює різницю погляду на журналіста в Чехії і в Європі. В Чехії тоді дивилися на журналіста як на невдачу в житті, як на недоучку, для якого журналістика це остання спроба влаштуватися в житті. Бенеш пригадує, що в Австрії панує думка, що журналісти це *парії* суспільства, і почасти погоджується з тим, що культурний

і освітний рівень австрійських журналістів надзвичайно низький. Особливо реакційні часописи мають, мовляв, у цьому патентовану перевагу.

В сучасних умовах, замість правди панує брехня, замість непідкупності — панує корупція, підлота, нечесність. А як виглядають читачі, виховані таким друком, про це свідчать виборчі зібрання, де противникам розбивають голови, й судові трибунали, які так часто мають діло з процесами про образу честі. Інша справа у Франції й Англії: тут, мовляв, на чолі часописів і як співпрацьовники, виступають загально визнані авторитети в науці, мистецтві, політиці. Бенеш підкреслює, що (у Франції й Англії) особливо політичні відділи часописів мають вести фахівці, які найменше 18 місяців на місці створювали життя того народу, що про нього відомості вони мають редагувати.

Бенеш на прикладах доводить, що у Франції й Англії державні мужі — це колишні поважні журналісти: Клемансо — найосвіченіша у Франції людина, Жорес — колишній університетський професор, Еміль Золя — відомий письменник: і ціла низка університетських професорів: Буйсон, Сейль, Анатоль Франс, Павло і Віктор Маргерити. І взагалі сила-силенна визначних літераторів, університетських професорів — і це вони прищеплюють поважне ставлення до часописів.

Едвард Бенеш і його дружина Ганна Бенешова.

Далі Бенеш малює як відбувається організація випуску числа „Écho de Paris“. Читач добре собі усвідомлює, що випуск числа цього часопису подібний до боєвої справи. Тут треба надзвичайної точности, уважності до найдрібнішої речі. Шеф-редактор — це прямо таки начальник військового штабу, а редактори — начальники певних військових одиниць. 65 редакторів цього часопису (тираж 100.000) працюють, як машина, а разом з ними таксамо гарячково працюють: телеграфи, телефони, стенографи, машиністи, циклісти. Від кожного вимагається тут надзвичайна точність і надзвичайна швидкість, щоб не спізнитися ані на хвилину. Спізнитися з певною інформацією на одну хвилину — це значить, що тебе вже випередили конкурентійні часописи на цілих 24 години, а це тягне за собою великі матеріальні страти.

Бенеш каже про прибутковість інсератів у часописах. Багато часописів живуть не з продажу часописів, але лише (напр. на чеські гроші, папір на число коштує до 10 гелерів, а продажна ціна числа — 5 гелерів) — з плати за інсерати.

Крім того, в часописи, як „La Petite République“ чи „Matin“, які що-року роздають по мільйону франків за відгадування різних загадок, на ціни в спортових змаганнях, різні премії й т. д. І це все робиться для реклями часопису, для збільшення інсератів. Щодо непочтивих часописів, то Бенеш відкриває нам ще одне дуже

велике джерело їхніх прибутків: це вихвалювання за гроші осіб сумнівної репутації, чи якогось сумнівного підприємства й т. п.

З таких часописів ось, наприклад, „Matin“ дістає по 100.000 фран. лише за одну передову статтю. І скільки гроша, мовляв, коштувало такого Вітте, чи там Ігнатєва, коли їм треба було зробити для Росії позичку закордоном.

Мадьяри, щоб часописи мовчали про те, як вони нищать словаків, щорічно витрачають на підкупство преси сотні тисяч франків. І ось так за якихось що-року 200.000 франків мадьяри назавжди залишаються порядним народом. Бенеш підкреслює, що граф Апонії заплатив часописові „Matin“ за корисні для мадьярів статті багато тисяч франків.

Бенеш не оминає вад і соціалістичного французького друку: підчас боротьби за поліпшення робітничої долі багато соціалістичних часописів були, як це виявилось, підкуплені капіталістами. Яка, мовляв, іронія долі! Соціялісти ведуть боротьбу проти капіталістів і примушені користатися допомогою від капіталістів! Причина всього цього полягає, мовляв, у системі розвитку сьогодняшньої журналістики виключно на капіталістичній основі й в умовах капіталізму взагалі. Лише недавно, по надлюдських змаганнях, французькі соціялісти вирвалися з капіталістичних рук, але тепер боротьба ця стала ще тяжчою, ніж була досі.

„І англійське робітництво ще й досі (1907 р.) не має жадного щоденника. Воно має лише два вбогих тижневики. Лише минулого тижня (1907. р.) засновано робітничий щоденник, але... на кошти катіталістів (з капіталом декілька міліонів). І ось таким, мовляв, способом хотять боротися з капіталізмом “

Бенеш робить висновок, що, на жаль, але сьогодні весь друк є в руках капіталістів. А друк без капіталістичних підвалин по двох-трьох числах безславно зникає. Констатує вади сьогодняшньої журналістики: деморалізація її й читачів, моральний занепад журналістів, роздрочування інтересу до різних згубних сенсацій.

Бенеш закликає чесних людей боротися з цими вадами, піддержувати таке друковане слово, що виховує, ушляхотнює людину, якого б політичного напрямку це слово не було.

Звертаючися до чеської журналістики, Бенеш підкреслює, що для більшого піднесення її, на жаль, бракує основної передумови її розвитку: крім розвитку економіки, господарства, промислу, особливо бракує розвитку політичного життя, а найголовніше — бракує свободи друку.

В 1908. р. Бенеш одержав правничий докторат у Діжонському університеті і з успіхом складав відповідні іспити на правничому факультеті політичної школи, але журналістична діяльність його в чеських часописах не тільки не зменшилася, але він ще пробив собі дорогу й

до французьких соціалістичних часописів. Побувавши в Німеччині, Бенеш саме у французьких журналах і друкував свої етюди про Німеччину. Здобуті позиції у французькій журналістиці Бенеш сам уважав за певне досягнення в своєму житті, пишучи, що ці позиції здадуться йому ще в майбутньому. Ці слова були пророчими: підчас визвольної боротьби за визволення свого народу в 1914—18. роках (як це ми далі побачимо) французькі журналісти дуже йому допомагали в його справі.

Також і в Берліні Бенеш спробував дістатися до певних органів; він досягнув того, що примістив там свої французькі студії.

Найбільшого розвитку досягав журналістична діяльність Бенеша в передвоєнних роках. До 1914. р. всього він написав понад 300 статей. Він співпрацював у 20 чеських органах: „Akademie“, „Česká kultura“, „Česká mysl“, „Jiskra“, „Klín“, „Moravsko-Slezská revue“, „Naše doba“, „Novina“, „Právo lidu“, „Pokroková revue“, „Pedagogické rozhledy“, „Rovnost“, „Studentská revue“, „Studentský věstník“, „Osvěta lidu“, „Volná myšlenka“, „Volná škola“, „Ženská revue“.

Майже половину з цих статей (140) Бенеш примістив в „Праві Ліду“. Після 1914. р. Бенеш уже виступав почасти як учений, а головню, як політичний діяч, що бореться за незалежність свого народу. Але його журналістична діяльність, власне, не припиняється, хоч тоді він вже пише

менше, проте в нього повстають інтенсивні зносини з чужоземними журналістами, які й поширюють його думки й ведуть пропаганду на користь чеського народу.

І не дивниця, що коли Бенеш став міністром закордонних справ, то широко користується допомогою журналістів усіх країн для поширення й реалізації своїх думок, і сьогодні Бенеш має обширні стики з журналістами; він дає силу-силенну інтерв'ю журналістам, своїми думками стимулює появу статей. А крім того, Бенеш і тепер щорічно оголошує поважну кількість статей не лише в чеських, але й у чужих часописах.

Практична журналістична школа, що її перейшов Бенеш, підготувала його до того, щоб і своєчасно подавати та й належно обґрунтовувати свої численні меморандуми в 1914—18. роках, які кінець-кінцем, як та постійна капля, що точить камінь, вплинули спершу на Францію, а потім і Англію, які переконали Західню Європу, що мета чехів — розбиття Австрії — є метою і союзників, а лише так ставлячи питання, чехи могли здійснити свої заповітні прагнення.

Едвард Бенеш — будівничий Чехословацької держави.

Коли вибухла світова війна, Едвард Бенеш був цілком підготований до того, щоб відіграти позитивну роль під цю важливу й переломову хвилю в житті свого народу. Він був європейськи освічена людина, досконало володів (писав і говорив) мовами: німецькою, французькою, англійською, італійською й російською. Мав політичну і взагалі філософічну наукову підготовку, закінчивши школи політичних наук у Сорбоні, правничий факультет у Діжоні і філософічний на відділі соціології у Празі. Така широка наукова підготовка уможливлювала йому враз схоплювати характеристичні прояви суспільного життя, синтезувати їх і робити правильні висновки, як для власної чинности так і чинности всіх тих, на кого він уже тоді міг мати вплив.

Едвард Бенеш за 8 років своєї журналістичної діяльності, коли не цілому чеському народові, то, принаймні, у Празі, був дуже добре знаною особою: понад 300 його статей у 20 різних часописах і журналах утворили йому іро людей, чи то щирих послідовників, чи таких, що

лише співчували його думкам, але остільки з ним уже ідейно зв'язаних, що вони розуміли його, знали політичну програму його діяльності; їх неможна було спровокувати чи ввести в блуд щодо справжніх його намірів, і вони, в силу своїх можливостей, лише допомагали йому, і в кожному разі не перешкоджали, а вже ніколи не зраджували його.

Оцю атмосферу, яку Бенеш утворив довколо себе своєю журналістичною діяльністю, ми маємо пам'ятати, щоб правильно збагнути таємницю його успіху.

Закордоном — у Франції, Англії, Берліні, — Бенеш скрізь мав особистих знайомих і головню в журналістичних колах, а журналістика, як він висловився ще в 1907. р., це рушійна сила суспільного життя, сема світова держава. І природню, що Бенеш не міг не використати цієї рушійної сили для своїх національних плянів.

Попередня його діяльність закордоном і дома, його характер, його нервовість (цю рису взагалі підкреслюють дослідники його життя й діяльності), все промовляло за тим, що він мусить виявити надзвичайну активність при такій події, як вибух світової війни. І справді, у своїй книзі „Світова війна“ Бенеш пише: „Коли вибухла війна, з політичного боку для мене зовсім було ясним, що вона означає собою, а з морального боку також ясно, що я можу, маю й мушу робити“. Він ні хвилини не вагався, бо був пере-

конаний, що надійшла велика хвиля. Його дуже нервували празькі часописи: „В суперлятивах вони вихвалювали взірцево переведену мобілізацію, а на ув'язнення Клофача цілком не реагували“. Така пасивність чеського суспільства прямо таки пекла його. З цим усім він звівся професорові Масарикові, спіткавши його якось на Летній в Празі, дорогою до його помешкання. Довго вони розмовляли про положення Німеччини, Франції, Англії, Росії й, ясна річ, про те, що ж мають робити чехи. Масарик, коли вони дійшли до цього питання, сказав, що він уже працює, і що тепер, мовляв, будемо працювати разом. Він, Масарик, у найближчому часі має намір одвідати Голяндію, він старається допомогти своїм приятелям, що їх війна заскочила тут, і вони опинилися в поганій ситуації. Але на це все, а також на політичну працю потрібні гроші. Бенеш тут же негайно зробив підрахунок і з віна своєї дружини (з якою він, як бачимо, навіть і не радився) пообіцяв Масарикові на цю акцію дати певну суму грошей. За декілька днів він і відніс Масарикові першу частину обіцяної суми. Всього Бенеш дав Масарикові для революційної праці декілька тисяч корон — ціле віно своєї дружини. Факт, який найкрасномовніше каже про те, що Бенеша можна схарактеризувати як людину, що, за виразом бл. п. Євгена Чикаленка, „любила свій нарід до глибини кишені“.

Масарик нарешті від'їхав закордон до Швейцарії, а Бенеш залишився, так би мовити, зв'язковим між Масариком і Прагою. Незабаром (у половині лютого 1915. р.) Бенеш одвідує Масарика у Швейцарії. Підчас цього побачення вони постановили, що Бенеш має закласти таємний політичний комітет. Централя має бути у Празі, з філіями на провінції. Комітет має нав'язати зносини з чужиною, щоб правильно інформувати чужину про те, що робиться дома, а також, щоб і самім добре знати, як події йдуть в Європі. Комітет мав втягти в свою орбіту офіційних чеських політиків з Праги і з Відня. Масарик підкреслив, що кожної хвилини треба сподіватися арешту Бенеша, а тому Бенешеві треба мати обізнаного у справах заступника, бо передумовою успішної праці закордоном — це *непереривний зв'язок з Прагою.*

По тій нараді з Масариком Бенеш заклав згаданий вище політичний комітет, названий згодом „Мафією“. На першому зібранні були: Бенеш, Шамаль, Шайнер, Рашін. Шамаль дав „Мафії“ 6.000 корон. А Шайнера зобов'язали вжити заходів, щоб якось дістати на цю справу сокільські гроші. Швидко вже Бенеш приєднує до „Мафії“ низку своїх знайомих, співробітників із різних часописів (Душка, Гайка, Кона, Мудрого та інш.). „Мафія“ має точні інформації з поліції, від політичних партій, з фабрик Шкоди й т. д. Бенеш не припиняє викладів ані в уні-

верситеті, ані в торговельній академії, щоб цим не викликати підозріння.

Бенеш був живим зв'язком між членами „Мафії”: з Шайнером Бенеш бачився в нього в хаті, з Рашіном у редакції „Народніх Листів“, зі Шамалем теж у хаті, з Душком у редакції „Часу“, з Крамаржем — найчастіше проважаючи Крамаржа, з дому чи додому, по зборах „Мафії“.

Швидко „Мафія“ розрослася і нараховувала десятки людей. Всі вони, зрозуміла річ, мали прибрані імена.

Тепер це все видатні діячі й урядовці, більшість яких ми всі, українці, що пробувають тепер у Празі, добре знаємо. „Мафія“ працювала добре. Бенеш усі зібрані інформації при допомозі Гайка, Верштадта та своєї дружини вислав Масарикові до Швейцарії. Аж диву даєшся тепер, коли читаєш про ті різні „винаходи“, які уможливлювали пересилку інформацій закордон: поштову картку розпилювали і в середину вкладали шифровану інформацію. Вкладали інформацію в оправу чи спинку книжки. Документи, що їх видобували з віденської військової канцелярії, Бенеш власноручно списував і передавав Масарикові до Швейцарії. З міністерської ради за 4—5 днів вони вже з'являлися на шпальтах чужих часописів; можна собі уявити гнів цісарської влади і вже не лють, а просто скаженину

поліції, безсилої відкрити цю таємну організацію, яка з міністерських канцелярій видобувала такі важливі документи. При подачі телеграми треба було подавати свою адресу (таке розпорядження вийшло лише підчас війни). Бенеш, слабкий на здоров'я, ходить по всіх віддалених поштових конторах, подаючи Масарикові фінговані телеграми, а також подає, ясна річ — для поштового уряду, фальшиве ім'я та адресу. Ця праця вимагала від нього великої витрати часу, грошей і енергії, а особливо виснажувала праця зі зашифровуванням і дешифруванням інформацій. Помогали йому в цьому його дружина, родичка панночка Олічівна, редактор Гавк, доктор Верштадт та Буттер.

Коло „Мафії“ розширюється, вступають добрі приятелі Бенеша: Сихрава, Малий, редактор поступового журналу, Копал, Стракатий, Кабрль, Брож, Гайшман, Гантіх, Поспішил. Через декілька місяців австрійська влада припинила взагалі пересилку посилок закордон, а тому треба було винайти інший шлях для передачі інформацій. Тоді Бенеш використовує кур'єрів, які перевозять інформації в книжках, у ручках портфелів і куфриків, в олівцях, самопишучих перах, у ключах. Кур'єри мали явку лише в Бенеша; інші члени „Мафії“, на основі постанови, не мали права зноситися з ними.

Заарештували Гайка та Рашіна. Бенеш стає ще обережнішим. Він завжди приготований у

себе в хаті зустріти поліцію, що прийшла його арештувати. З дружиною умовився про знак, з якого він міг довідатися, що в хаті небезпечно. На свого наступника Бенеш підготував директора канцелярії Централі Матернього Шкільного Товариства.

На початку серпня 1915. р. в Відні довідалися про революційну діяльність Войти Бенеша в Америці, тоді за Едвардом поліція встановила таємний догляд, про що він довідався того самого дня. Було видно, що тут чекати нема чого, а тут уже й надходив той час, коли Масарик мав виголосити в Європі про боротьбу чехів з Австрією. „Мафія“ дала волю Масарику самому вибрати для цього відповідну хвилину.

І ось 1. вересня 1915. р. Бенеш коло Аша перейшов німецький кордон. Допоміг йому в цьому його товариш з університету доктор Амерлінг, військовий лікар в Аші. А в 7 годин вечора 3. вересня Бенеш був уже в Женеві в Масарика.

Бенеш обіцяв дружині повернути найпізніше за два роки, але попередив, що вона має бути готова на поліційні утиски, включно до в'язниці. Він дав дозвіл дружині навіть офіційно зректися його, щоб їй послабити тим поліційне переслідування. І дійсно, дружину Бенеша заарештували й перевезли до Відня. Про це Бенеш довідався з умовного оголошення в „Народній Політиці“.

Таким був перший етап Бенешової революційної праці в визвольній боротьбі Чехії. Характеризує цей період цілковита імпровізація у праці, ризико бути заарештованим кожної хвилини, жертвенність не лише грішми, але й своєю родиною.

На пораді з Масариком 4. вересня постановлено, що десь коло 15. вересня Бенеш має спіткатися з Масариком у Парижі, і там, за згодою професора Дені, при підтримці чеських колоній у Франції, Англії, Росії відбудеться прилюдний виступ проти Австрії. 16. вересня Бенеш уже в Парижі; Масарик од'їжджає до Лондону, а душею визвольної чеської праці у Франції стає Бенеш. Він поселився у малій студентській кімнаті, в 5. поверсі, за 120 франків місячно, і почав свою працю. Згідно з випрацьованим пляном треба було і чеську опінію підготувати як слід для розпочатої боротьби, а вже тоді думати про французьку і взагалі європейську допомогу. Для закордону опрацьовано таку політичну програму чеської революції:

- 1) Треба довести союзникам, що плян, висунений чехами, є практичний і легкий до переведення. Це була найголовніша точка для пропаганди.
- 2) Для союзників цей плян, мовляв, корисний.
- 3) Він є частиною європейського розвитку.
- 4) Він відповідає політичному, господарському й моральному розвиткові Європи.

І Бенеш незабаром в Сорбонському універ-

ситеті виступив з викладом; „Знищить Австро-Угорщину!“

Масарик же в той самий час з точки погляду філософії історії доводив *що* означав світова війна, і *як* Західня Європа мав на неї дивитися. Виглядало це так, що чеська акція ґрунтується на певній філософічній основі.

Бенеш і інші дослідники світової війни стверджують, що Європа не дуже то розумілася на середньо-європейських справах. Треба було пропаганду вести так, щоб головну річ усі збагнули відразу без труднощів, особливо це мало силу для визначних осіб, переобтяжених своєю працею, що не мали часу вести довгі розмови, читати довгі доклади чи меморандуми. Це все брав під увагу Бенеш, головний диригент чеської пропаганди у Франції, і тому чеські пропагандивні публікації, метелики, мапи, меморандуми — це взірець стислої пропаганди, але разом з тим правдивої й обґрунтованої.

„Для мене“ — говорить Бенеш — „організація пропаганди в *яскравих* формах, що сильно впливають, була школою практичної політики, прикладенням теоретичних студій філософії, етики й соціології“. Він підкреслює, як тяжко бувало, бажаючи прихилити до своєї справи ту чи іншу особу, найскладніші річі з'ясувати схематично, в кількох реченнях; треба було пристосовуватися до біжучої політичної поверховості і до інтелекта, що живе лише схемами. „Це

була велика для мене школа логіки, філософії й життя“, говорить Бенеш.

Франція була головним боввим фронтом. Від висліду війни на цьому фронті залежала й доля Чехії; виходило, що тут, у Франції, вирішиться по війні доля чехів. А тому чехи й заклали свою цент-
ралю тут — Чехословацьку Національну Раду. Склад Ради: голова — Масарик, заступник — Дюріх, представник від словаків — Штефанік, генеральний секретар — Бенеш. З особистого складу Центру видно, що фактичним виконавцем праці цієї Національної Ради мав бути Бенеш: Масарик був завжди в роз'їздах, Дюріх — старша людина реакційних поглядів, що не імпонували Європі, Штефанік — учений, військова людина, не надавався ні до писань, ні до про-
паганди, а праці було дуже багато. Про чехів Франція, власне, нічого не знала, а як до слов'ян, то ставилася лише негативно, а власне: зі слов'ян французи знали лише росіян, з них вони й судили про всіх слов'ян, і був цей суд для слов'ян дуже некорисний: французи уважали слов'ян мрійниками, одсталими, недемократичними, схильними до анархізму.

На початку праці доходило майже до анекдотів. Так за тиждень по своєму приїзді Бенеш виступив на одному зібранні, де були присутні й члени парляменту, з докладом про Австро-Угорщину. Він закінчив побажанням розвалу Австро-Угорщини й визволення Чехії. Один із

членів парламенту підійшов до свого знайомого й так резюмував своє враження від доповіді: „Це в дуже добрий юнак, але божевільний“. Щоб зрозуміти такий висновок, треба знати, як узагалі французи дивилися на „слов'янські“ проєкти й яку скруту тоді переживала Франція. Доклад якраз відбувався в добі, коли німці знищили Бельгію, Сербію, захопили Польщу, 9 французьких департаментів, і німецькі війська вже були яких 100 кілометрів од Парижу. Почалася позиційна війна, і кожний метр землі вимагав багато крові. А звільнення Чехії французи собі уявляли так: треба дійти до Праги й опанувати цілу Чехію. Отже прихилитися до чеської акції — це значило бути готовим на величезні людські жертви та ще тоді, коли Париж був у небезпеці. Не дивно, що французьким колам ціла чеська акція розбиття Австро-Угорщини й утворення незалежної Чехії скидалася на божевільну. Бенеш у Франції насамперед нав'язав зносини з французькими журналістами, яким подавав інформації, одержані від „Мафії“ і зачерпнені з чеських часописів. Бенеш мав стільки інформацій, що їх вистачало і для французьких інформаційних урядів, і для контррозвідки, і для його приятелів-журналістів. Крім того, Бенеш працював в деяких французьких щоденниках і дописував до американських часописів, щоб трохи працювати на життя. Поволі йому пощастило протоптати стежку і до урядових французьких кол,

і до ширших журналістичних. Журнали: „Nalèche“, „Journal des Débats“, „Temps“, „Matin“, „Paris Midi“, „Victoire“ друкували його інформації. Бенеш був щасливий, коли йому удавалося всунути до тих часописів, двічі-тричі на тиждень, декілька інформативних рядків. На початках це було надзвичайно тяжко. Бенеш працював гарячково: лише вночі він міг опрацьовувати австро-угорські часописи, щоб подавати цей матеріал до французьких органів чи до урядів. І звичайно, доводилося працювати по 12—16 годин денно. Він мав відпочинок лише підчас їжі (обід за півтора франка), і так це тяглося всі чотири роки.

Коли Бенеш став генеральним секретарем Національної Ради, то жив у помешканні Ради, маючи для себе добру кімнату, але відпочинку, як і раніш, не мав, навіть і в неділю, ні у свята взагалі.

Влітку 1916. р. боєва ситуація союзників була дуже кепська. А це, зрозуміла річ, наганяло песимістичний настрій на Масарика й Бенеша. Вони сумували й готувалися стати навіки емігрантами. Масарик, щоб полегшити долю хорої дружини й переслідуваної поліцією доньки Аліси, подумував іноді, чи не ліпше йому, як що буде справа програна, повернути додому, хоч напевно знав, що його там австріяки повісять, але Бенеша, як людину ще молоду, він переконував, навіть і в цьому, найгіршому випадкові, зали-

шитися закордоном і працювати далі: „Ви ще молодий, ви мусите і по війні далі працювати в чужині“. Оця невідрадна ситуація й родинні турботи Масарика дуже гнітили Бенеша й викликували в нього особливо тепле почуття до Масарика, вже не почуття колишнього учня, чи згодом політичного одностудця, чи нарешті молодшого університетського товариша, але почуття приятеля до приятеля, бо такими вони стали, без огляду на велику різницю в віці (ціла генерація). Ці задушевні бесіди зробили на Бенеша невитравне вражіння. Того дня Масарик з'ясував йому свій погляд на приятельство, а також і те, чому вони стали і назавжди залишаться не лише співпрацьовниками, але приятелями. Бенеш, по тих попередніх хвилинах суму, тепер почував себе якимось щасливим, що доля судила йому поруч Масарика, та ще в ролі його приятеля, працювати над здійсненням таких великих завдань для свого народу.

До осені 1916. р., себто за рік, уже пощастило вплинути на французьку опінію так, як собі цього бажали Масарик і Бенеш. І в жовтні місяці почали проявлятися результати чеської пропаганди. Понад рік проминуло, ніж французи почали дивитися очима чехів на висунені ними для пропаганди гасла: на цілі світової війни, на чеську тактику, на утворення чеської держави. Вони визнали чеську підготованість до державного життя, переконалися, що чехи мають під-

готований урядовий апарат. Великий плюс чехів був у тім, що закордонна чеська праця була координована й мала єдиний провід, визнаваний всіма чехами закордоном і дома.

Бенеш підбирав найдрібніші аргументи, які мали переконати французів, що майбутня Чехословаччина, та ще в блоці з деякими іншими державами, буде уявляти собою міцну греблю проти німецького *Drang nach Osten*. Дякуючи чеській дисциплінованості й одностайності у пропаганді всіх чеських організацій, розкиданих по цілій земній кулі, це пощастило досягти.

Кожну бовву перемогу Бенеш використовував, щоб піднести дух чеських вояків, нагадати їм, за яку велику ідею вони кладуть життя, а французькому світові дати зрозуміти, що і чеські легіонери спричинювалися до тої чи іншої перемоги. Так, у річницю великого бою в Шампані чехи влаштували в Парижі велике свято, а Бенеш одвідав багато чеських таборів. В низці статей і на зібраннях він дуже добре з'ясовував легіонерам, що вони є та реальна сила, якою Франція і взагалі союзники цікавляться. Правда, Бенеш не заплющував очей на те, що чеські легіонери були краплиною в мільйонових союзних арміях, проте це був живий символ чеського загального повстання проти Австрії. Бенеш з'ясував своїм воякам, що без них чеська дипломатична праця не увінчалась би успіхом.

Місяць січень 1917. р. був особливо місяцем

гарячкової праці. Союзники одержали знамениті 14 Вілсонових точок. Треба було надлюдської енергії, щоб ті точки прикласти до практичного розв'язання чеського питання. „Насамперед“ — говорить Бенеш — „дуже багато довелося попрацювати журналістично, пощастило, особливо у Сполучених Державах, демаскувати австрійський маневр щодо деякої зміни австрійського режиму супроти чехів“. З'явилися прихильні до чехів статті навіть у *Matin*'і. В половині січня 1917. р. Бенеш од'їхав до Риму, заклав там Національну Раду і приготував ґрунт для пресової роботи в Італії. Він учинив тут деякі політичні кроки, щоб інтенсифікувати політичну чеську працю в Італії. Здається, що все мало йти добре. Бенеш був задоволений. Але ця радість затьмарила несподіваною інформацією від Святковського, що Росія, мовляв, роздумує про сепаратний мир з Німеччиною, а тому треба негайно, щоб чехи через нього, Святковського, подали меморандум Росії, може щось для чехів і перепаде при заключенні цього сепаратного миру. Але Бенеш не спокусився цією пропозицією. Він зі своїми приятелями подвоїв у Парижі (а в Лондоні Масарик) пропаганду проти Австрії.

Німеччина від 12. XII. 1916. р. робить союзникам неофіційно мирову пропозицію. Знову в Бенеша великий страх — чи не забудуть союзники про чехів!? Довідавшись, що Бріян негативно поставився до цієї пропозиції, Бенеш заспокоївся.

30. XII. 1916. р. союзники відкинули цю пропозицію Німеччини. 10. січня 1917. р. союзники вперше офіційно зазначили, що одною з цілей війни є визволення Чехословаччини. Бенешеві довелося багато попрацювати, щоб досягнути такого ефекту. 27. XII. 1916. р. він мав побачення з Альбертом Камерером, помічником шефа політичного відділу міністерства закордонних справ, Пилипа Бартельо. Через три дні Бенеш мав побачення вже з самим Бартельо, той знову відсилав Бенеша до свого помічника Камерера. Річ у тім, що союзники боялися зав'язатися перед підбитими Австрією народами, що вони будуть вести війну до цілковитого розбиття Австрії. 30. XII. Бенеш передав Камерерові подрібне меморандум про ситуацію в Австрії. 2. I. 1917. р. Бенеш маючи розмову з Камерером, знову подав йому коротше меморандум і запропонував йому прямо формулу щодо майбутньої Чехословаччини. Але Бенеш побачив, що його особистого впливу тут не вистачить. Він негайно інформує про це і просить допомоги в голови закордонної парламентарної комісії, пізніше голови уряду, Лейтес'а. Бенеш і йому передав подрібне меморандум у цій справі. Далі звернувся до впливового в парламентарних колах журналіста Роберта Кая, який, як свідчить Бенеш, дуже допоміг справі.

Щоб притягти суспільну опінію, Бенеш добився, що в *Matin*'і у перших числах січня

(3. І.) з'являються передовиці, в яких висловлено побажання, щоб союзники не забули про Чехословаччину.

Вище ми подали, за статтею Бенеша з 1907. р. „Модерня Журналістика“, що такий часопис, як „Matin“ за передовиці, для підпертя якоїсь справи, одержував і по 100.000 франків. У документах скрізь підкреслено, що чехи взагалі не платили за вміщення своїх статей, а з цього видно, які великі Бенеш мав зв'язки, що міг приміщувати безплатно статті навіть і в тих часописах, які брали за подібні річі грубі суми.

Ноту союзників редаговано в Парижі, телеграфічно ж треба було порозуміватися з Римом і Лондоном. Були такі відомості, що Рим проти того, щоб узагалі говорити про народи, підлеглі Австро-Угорщині. Найбільше, на що давав згоду Рим, це можливість говорити про слов'ян узагалі, поляків і румунів.

Бенеш знову звертається до французького міністерства закордонних справ і добивається того, що в ноті додається і про „Чехословаччину“. Це вже був політичний успіх надзвичайної ваги. Нота, де говорилося про Чехословаччину, викликала напруження сил збоку Австро-Угорщини з метою зберегти свою цілість. Почалася в цьому напрямку праця дома, праця певних „впливів“ на чеську публічну опінію. Масарик і Бенеш пересилають до Праги інформацію про стан річей закордоном і інструкцію про те, як

чехи мають триматися (інструкцію послано на початку квітня, одержана вона в другій половині квітня). Ця інструкція складається з сімох уступів. Але досить навести головний, щоб мати уяву про її характер: „*Ніхто з вас не сміє боронити існування Австрії*. Пам'ятайте, що в Росії революція й там буде республіка. Ви му- сите говорити ясно й одверто, вашої мовчанки, хоч і вимушеної, тут зрозуміти не зможуть, і це нашої справі лише пошкодило б“.

15. XI. 1917. р. у Франції прийшов до влади Клемансо, людина енергійної вдачі. З його приходом кінчається доба вагання, неясности, не- певности, не лише в самій Франції, але і в со- юзників узагалі. Від Штефаніка Бенеш довідав- ся, що ще з 1915 р. Клемансо був прихильни- ком Чехії і противником австрійців. І дійсно, з приходом до влади Клеманса, а власне, 16. XII. 1917. р., за підписом президента республіки Пу- анкаре, голови влади Клеманса, міністра закор- донних справ Пішона, був виданий декрет про утворення чехословацького війська, як окремої боввої одиниці під чехословацьким прапором.

25. XII. 1917. р. в часописі „Чехословацька Самостійність“, що виходив у Франції, з'явилася стаття, яка робить підсумок різним перешкодам, що їх треба було перебороти, щоб нарешті до- сягти такого успіху: „Треба було перебороти дурні забобони, бюрократичну короткозорість, а головно, абсолютне незнання нас; це незнання

виявилось в усіх колах. Треба було покласти багато муравлиної праці, терпіння, витривалості“. В цьому декреті були дві головні точки: 1) військо має власний прапор, 2) це військо підлягає Чехословацькій Національній Раді.

Бенеш, як правник, з цих пунктів вичитав, що цим визнана суверенність чеського народу, і цим цей декрет підтверджує політичну теорію чеського державного права, що її чехи завжди боронили. Другий пункт цього декрету цінний тим, що він посередньо ставав на ту точку погляду, що кожний народ сам має право рішати про свою долю. А найголовніше, що Чехословацьку Національну Раду визнано за найвищий орган.

З приводу цієї події Бенеш улаштував 30. VI. 1918. р. врочисте доручення прапора 21. стрілецькому полкові в Дарнеї, — відбулось це в присутності президента республіки Пуанкаре й дипломатичних представників союзників. Промову на пошану Пуанкаре виголосив Бенеш. Пуанкаре у своїй відповіді підкреслив, що чехословацьке питання — це питання міжнародне. Чехи й словаки були зворушені словами, що їх Пуанкаре процитував, — це слова чеських послів з нагоди одірвання німцями від Франції Ельзас-Лотарингії, сказані в чеському соймі 8. XII. 1870. р.: „Чеський народ — народ малий, але душа його одначе не мала“. Цими словами Пуанкаре немов підкреслював те, що все, що ро-

бить Франція для майбутньої Чехословаччини, це лише подяка французького народу чехам за їх шляхотні вчинки в минулому. Ці слова наведені і в документі, одержаному з цієї нагоди од міністра закордонних справ Пішона, де було підтверджено визнання Чехословацької держави, *як самостійної*. Вперше тут Чехословацька Національна Рада була визнана за уряд.

Бенеш їде до Англії, щоб використати свіже вражіння французького визнання Чехословаччини і спробувати видобути і від англійської влади подібний урочистий публічний акт. В Бенеша підставою для таких надій були два акти англійської влади: 1) лист Бальфура до Національної Ради від 3. VII. 1918. р., цей лист був наслідком Бенешових пертрактацій з англійською владою в травні 1918. року; в ньому англійська влада зобов'язується визнати такі самі права за Чехословацькою Національною Радою, які визнає за нею решта союзних держав; 2) телеграма Бальфура од 1. липня 1918. р. французькій владі з нагоди Пішонового листа до Чехословацької Національної Ради. З приводу останнього документу, що ним Бенеш думав обґрунтовувати свої домагання визнання Чехословаччини в Англії, довідуємося, що цю телеграму з Лондона до Парижу послано з англійського міністерства на бажання Бенеша, щоб, мовляв, *публічно* була заманіфестована симпатія Англії до французької політики визволення Чехословаччини.

З цими двома документами Бенеш тепер і з'явився до Бальфура. Бальфур двічі прийняв Бенеша. Бенеш просив визнати: 1) інтегрально Чехословацьку Національну Раду, як владу; 2) Державу Чехословацьку, як союзну державу; 3) визнати, що ця держава веде війну; 4) що всі відділи чехословацького війська творять одно ціле. Як правник, Бенеш добивався таких формул визнання, щоб на підставі міжнародного права ясно було видно, що цим утворена незалежна держава, яка вже має і свій уряд. Бенеш дбав, щоб на майбутній мировій конференції Чехословаччина фігурувала як *суб'єкт*, а не як об'єкт. В меморандумі він увів і те, що генерального секретаря Чехословацької Національної Ради Франція завжди запрошує на всі офіційні свята, бо вважав його за представника незалежної держави.

Бенеш почув од Бальфура, що вимоги Чехословацької Національної Ради завеликі. Бальфур заперечував, щоб Національну Раду можна було визнати за уряд і тим утворити державу на території, де панує ворог, території, що *юридично* й *фактично* належить ворогові. Він указав, що міжнародне право *такого* випадку ще не знає, що не розв'язане ще ні польське питання, ні сербське, а виривати чехословацьке питання з комплексу центрально-європейських питань ніяк неможна. І нарешті Бальфур висловив сумнів, чи ж, мовляв, Чехословацька Національна Рада

репрезентув всіх чехів і словаків і до якої міри мав правний титул виступати в імені свого народу та претендувати стати його владою. Почути такі грікі слова — це означало в дипломатичній мові цілковиту відмову у проханому. Але Бенеша це не засмутило : він незабаром добивається другої авдієнції в Бальфура, подав друге меморандум, в якому збивав заперечення Бальфура.

І міністер Бальфур визнав рацію другого Бенешового меморандума й дав принципову згоду на деклярацію, корисну для Чехословацької Національної Ради. Про подробиці цього декрету Бенеш мав вести пертрактації з лордом Робертом Сесілем. З Сесілем Бенеш пертрактував два тижні і навіть про самий *текст* деклярації. Він запропонував Сесілеві свій проєкт деклярації. Проєкт Бенеша Сесілеві здався надто відважним. Сесіль одверто заявив, що ледве чи англійська влада захоче брати на себе такі далекі зобов'язання в цьому питанні, ледве чи можна буде говорити про *нову* державу, *нову* владу. Через два дні Сесіль запропонував Бенешеві проєкт деклярації, який зовсім розчарував Бенеша: в ньому не було навіть і натяку на щось подібне до визнання Чехословаччини Францією. Тут зовсім не було слів: „суверенність“, „державна“, „чехословацька влада“. З гріким серцем Бенеш бере цей проєкт лорда Сесіля, кладе його в основу свого контр-проєкту, але рівночасно домагається, щоб англійська влада свою

деклярацію доповнила б окремою конвенцією з Чехословацькою Національною Радою. Ця конвенція, мовляв, не має бути тепер оголошена, але в ній має бути сказане те, чого тепер ще англійська влада не відважується відверто визнати за Чехословацькою Національною Радою. В Бенешовій контр-деклярації був такий уступ: „Англійська влада визнає суверенність Чехословацької Національної Ради, яка тепер повнить функції тимчасового чехословацького уряду“. А як логічного висліду з наведеного в деклярації уступу, Бенеш жадав для конвенції: 1) Чехословацька земля між союзниками займає таке саме місце, як Сербія і Греція; 2) Чехословацьке військо має бути незалежним від французького чи англійського міністра війни; воно має підлягати лише Чехословацькій Національній Раді; 3) Союзники мають дати Чехословацькій землі позику, з участю в ній Англії, — Чехословацька земля мала б мати свій бюджет для утримання адміністрації й війська; 4) Чехословаччина має право участі в мировій конференції; 5) Чехословаччина утворює консуляти; 6) Утворюється мішана фінансова комісія для контролі бюджету. Цей контр-проект Бенеш надіслав Бальфурові 2. VIII. 1918. р., як відповідь на *вчорашню* розмову. На мою думку, обмаль було державних мужів у Парижі, Лондоні, Римі які, турбуючися про долю свого народу, спромоглися на *другий* день, по одержанні негативної відповіді, подати

такий докладний контр-проект; тут кидається в вічі *ритм* Бенешової праці і глибина аргументації. Ці документи, подані Бенешем *другого* дня, заповнюють кілька друкованих сторінок. І дійсно, лорд Бальфур принципово визнав рацію Бенешової контр-пропозиції. 9. VIII. 1918. р., себто за тиждень по подачі контр-проекту, Бенеш офіційно одержав декларацію англійського визнання Чехословаччини. І ця декларація — це, власне, контр-проект Бенеша з дуже незначними змінами. А крім декларації, ще таки була підписана й конвенція (3. IX. 1918. р.), що складалася з десятих пунктів. Я навмисне довше затримався на англійському визнанні Чехословацької Національної Ради. В Італії не легше було провести це питання. Але Бенеш кінець-кінцем і тут досяг свого.

До жовтня місяця 1918. року Чехословацьку державу визнали: Англія, Франція, Італія — і це все виключно була праця Бенеша; праця вперта, повсюди не легша як в Англії. А далі Чехословаччину визнали: Сполучені Штати, Японія, Сербія. Всі ці держави були повідомлені про персональний склад Чехословацького уряду, про персональний склад дипломатичних представників для держав, що визнали Чехословаччину. Ось так почала правно жити Чехословацька держава, не маючи ще й території.

Від жовтня 1918. р. Бенеш з генерального секретаря Чехословацької Національної Ради

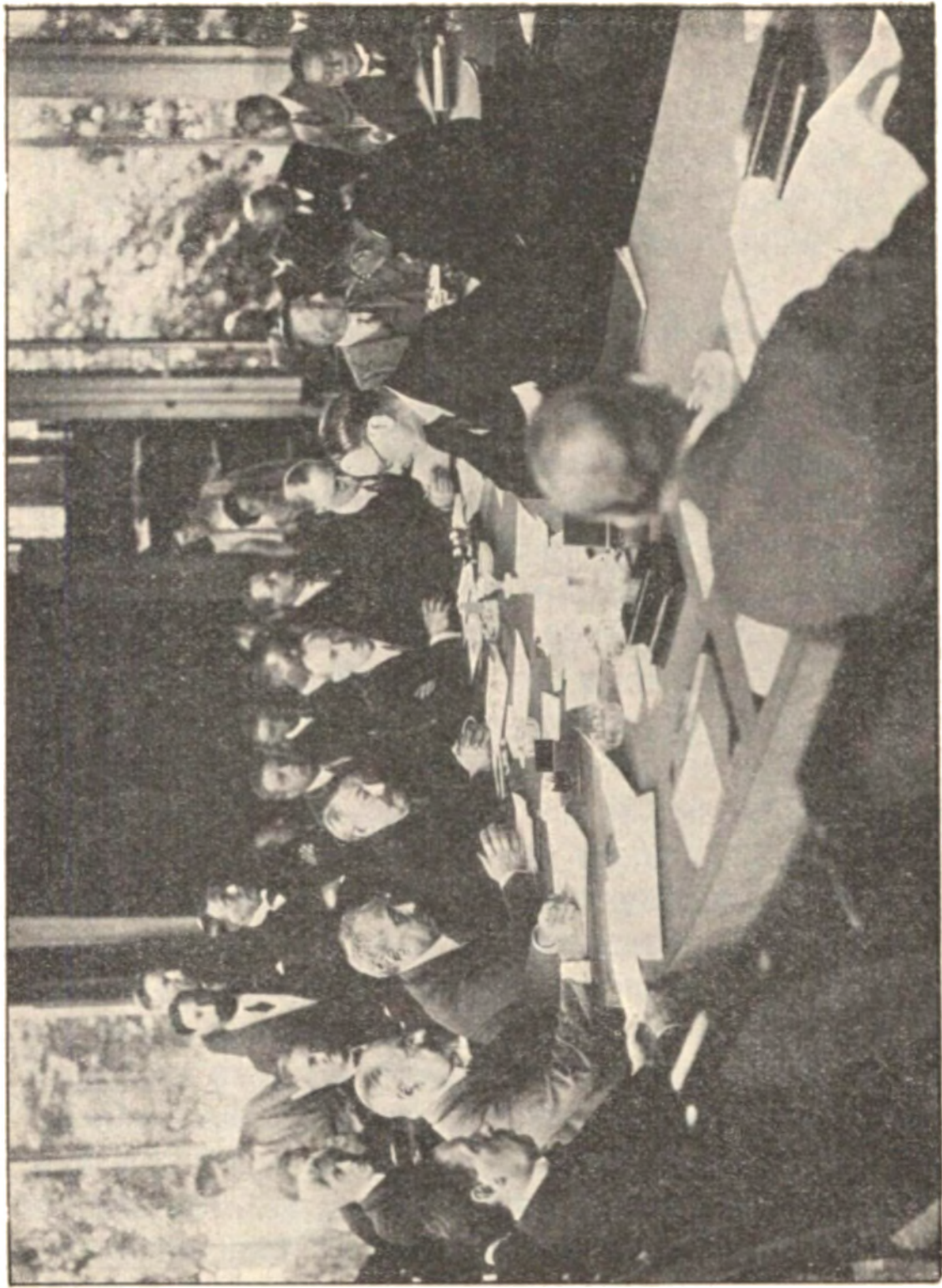
став міністром закордонних справ. Він і досьогодні, без перерви, займав цю посаду.

Далі я лише стисло скажу про методу Бенешової праці на такій високій посаді.

Вже з того, що я подав, ясно видно, що коли б Бенеш був людиною менш освіченою, коли б не володів перфектно кількома чужими мовами, то як би він тоді міг безпосередньо впливати на дипломатів, а особливо досягати того, щоб до дипломатичних документів союзних держав увести бажані для Чехії формули, які ставали потім основами дальнішого обґрунтування правних домагань Чехословацького уряду. Крім того, як ми бачили, Бенеш мав широкий науковий підхід до найдрібнішої справи. Оціві сторінки, особистих властивостей Бенеша, на мою думку, не треба забувати, коли ми роздумуємо над тим, як це так сталося, що Чехословаччина виграла, а інші програли.

Масарик часто підкреслює у своїй книзі „Світова війна“, що основна риса політичної діяльності Бенеша — це науковість, науковий ґрунт, а також і наукова метода розв'язання.

Вже як 24-літній юнак Бенеш у своїй докторській дисертації „Le problème autrichien et la question tchèque“ виявляє свою основну тенденцію — зрозуміти боротьбу в тодішній Австрії не лише у зв'язку з історичним розвитком народів Австрії, але під кутом погляду європейських політичних і ідейних течій. Ще в 1912. р.,

Засідання Ліги Союзу Народів, у вересні 1926. р.

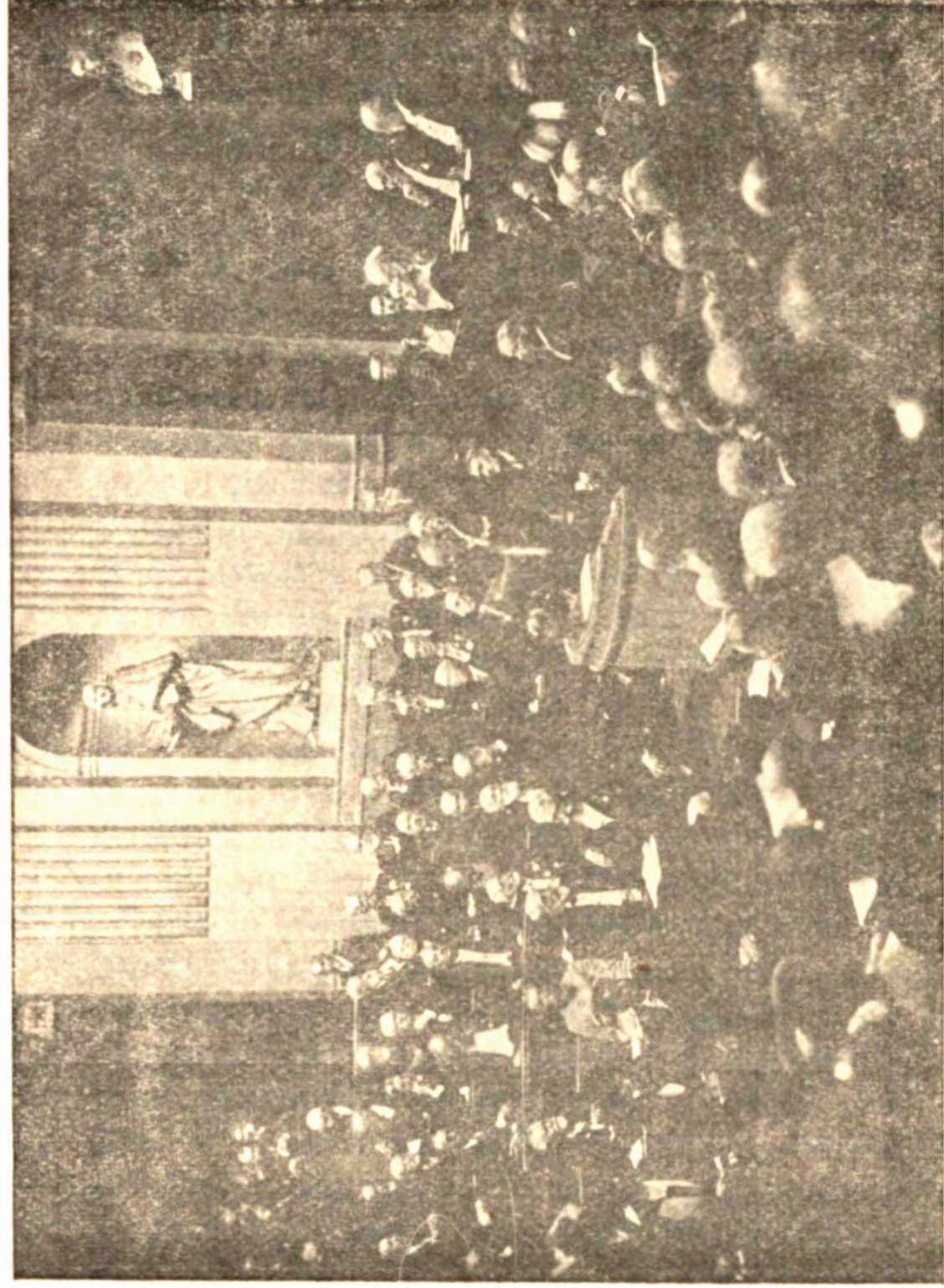
коли Бенеш і на думці не мав бути міністром, він так казав на з'їзді поступової молоді: „Політика мав бути науковою. Справді наукова політика студіює ситуацію, коли йде мова про ту чи іншу реформу, студіює умови й наслідки, які мають впливати з неї для суспільства. Наукова політика має окрему тактику й методу праці“.

Навесні 1923. р. Бенеш, яко міністер, мав виклад: „Закордонна політика й демократія“. Бенеш тут ще точніше формулював наукові вимоги для закордонної політики. Бенеш каже, що в політиці ніяк неможна йти емпіричним шляхом, але він радить це робити в питаннях соціальних (про це він писав ще в 1908. р.). Закордонна політика має бути *наукою*. Закордонна політика вимагав від політика насамперед докладного знання закордонних проблем; вона в вислідом таких комплікованих явищ: почуття, пристрастей, бажань, комбінацій, інтриг, помилок. Закордонна політика — це велика боротьба за певні формули, що забезпечували б розвиток свого народа і взагалі людства, але також і боротьба почуття, наших власних бажань з почуттям і бажаннями решти народів. Закордонна політика не смів бути ні експериментом, ні імпровізацією. Ціла концепція закордонної політики мав полягати на певних тривалих основах, які впливають із *цілої* минулої історії народа, і з його *сучасних* потреб, а також з можливості й

конечности його майбутнього розвитку. Тому закордонна політика кожного народу має свої тривалі, глибокі основи, що вросли в єство народу. Кермувати політикою народу — це означає пізнати ці закони й зрозуміти їх, а в денній праці на міжнародньому форумі кермуватися ними“. Бенеш пересвідчений, що „закордонна політика кожної держави збудована на низці тривалих чинників: географічних, господарських, культурних, на величині населення, історії народу, на його сусідстві.

Є певні чинники, що на них будуються взаємини між державами, які при всіх змінних умовах залишаються тривалими константами, що не підлягають змінам текучої хвилі, тимчасовим, переходовим інтересам тої чи іншої держави, тої чи іншої ситуації, що повстала з партійних і особистих взаємин внутрішньо-політичних“.

А тому Бенеш радить і найвизначнішим політикам чинити, маючи в основі ці постійнодіючі константи, а щоб їх пізнати, треба науки і треба правильно оцінити їх значіння. Новітня державна людина має спостерігати всі складники суспільного життя народу й цілої держави, мусить важити чинники життя політичного, господарського, соціального, морального, мусить точно визначувати силу всіх матеріяльних і моральних складників, пізнати й правильно оцінити сили політичних партій і навіть окремих одиниць. Лише в цьому світлі вдино можна розпізнати

Мін. д-р Е. Бенеш виголошує промову на зібранні Т-ва Моральних і Політичних
Наук в Парижі (18. X. 1932).

правдиві сили від виявів тимчасових настроїв і фантазій. З усього того твориться політична синтеза й щоденна політична практика — на близьке сьогодні й на далеке завтра“.

Таким лише обґрунтуванням і можна з'ясувати наявність одної основної лінії Бенешової закордонної політики, не зважаючи на те, що були ж переходові зміни і дома, і закордоном. Це, доречі, міністер Бенеш і сам ствердив ще на прилюдному докладі 9. XII. 1926. року. „Питання нашої політики внутрішньої й питання політики зовнішньої не мали впливу на закордонну політику нашої держави до якоїбудь іншої держави, з другого боку — і внутрішньо-політичні зміни в інших державах не змінили ставлення нашої держави до них в жадній формі“.

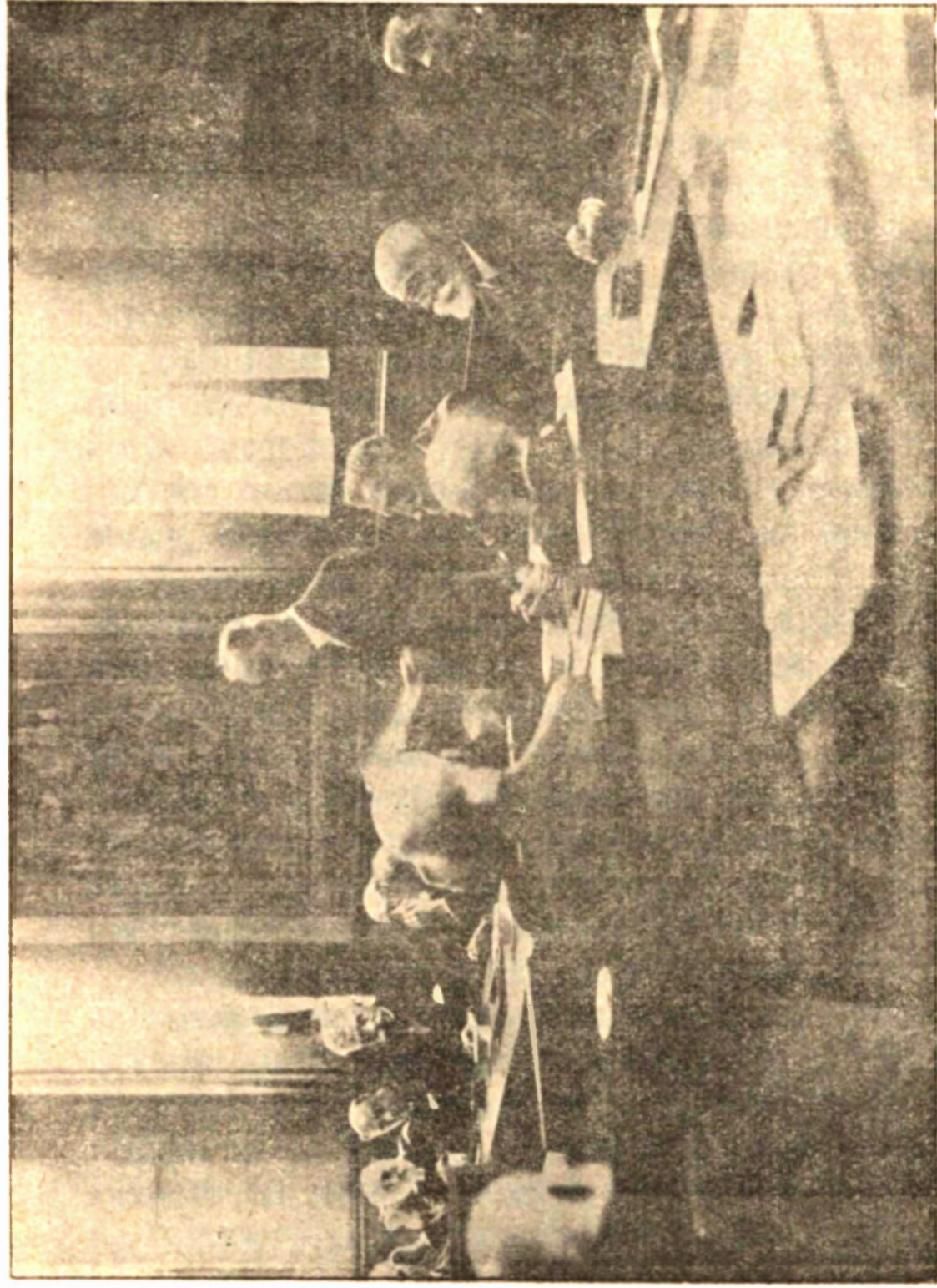
„Факт, що можлива і конечна континуїта дотеперішньої політики і при змінних умовах внутрішньо-політичних, сам у собі найліпше свідчить про те, що ця політика здорова для держави в цілому. Наша закордонна політика, з огляду на особливості Чехословацької держави, особливе географічне її положення і національний склад, мусить базуватися на тому, що у взаєминах між державами є постійного й на цьому будувати свою до них політику“. Проповідуючи таку наукову політику, Бенеш зовсім не нехтує того її елемента, який він називає *мистецтвом*. В своєму викладі 1923. року Бенеш, спираючися на загально визнані авторитети в ділянці між-

народнього права, твердить, що „закордонна політика це найбільше, з усіх існуючих, мистецтво. І як кожне мистецтво, так і політика вимагав творчости. До матеріялу суспільного життя політик, як і мистець, вкладав *свій* дух, *свої* ідеї, *своє* почуття, *свої* пляни, *свою* індивідуальність, *своє* „Я“. І великим політиком є той, хто зумів витворити певну гармонію, рівновагу між аналітичним розумовим елементом і синтетичним елементом почуття й інтуїції, і той хто в політиці вмів контролювати почуття розумом і розум почуттям“.

В цих поглядах на політику Бенеш є вірним учнем свого вчителя Масарика: Масарик теж уважав політику за науку й мистецтво.

Імпровізацію й експерименти в політиці Бенеш засадничо відкидає, але цілком цього уникнути, на його думку, неможливо: „кожний політик бував заскочений якимсь несподіваним фактом і тоді політик мав вирішувати без довгих міркувань, інтуїтивно“.

Поруч з науковою підготовкою, мистецькою інтуїцією, в політика мав бути добре обґрунтована ідейна програма. Бенеш глибоко пересвідчений, що не може бути добрим політиком той, хто не мав ідейної програми, не знав, чого він хоче й чого мав хотіти. На думку Бенеша, дуже помилковим є думати, що особливо в закордонній політиці ввесь секрет політичного

Мін. д-р Е. Бенеш виголошує промову, коли його прийнято за члена
французької Академії Наук.

уміння це вміти *ad hoc* зайняти певне становище до подій, що настають.

В закордонній політиці є просто згубним лавірувати між різними факторами, тут нема місця для кон'юктурального кокетування то з одним, то з другим. „Кожна політика, а особливо закордонна, насамперед вимагав певного філософічного обґрунтування, певного глибокого світогляду, певної сталості“.

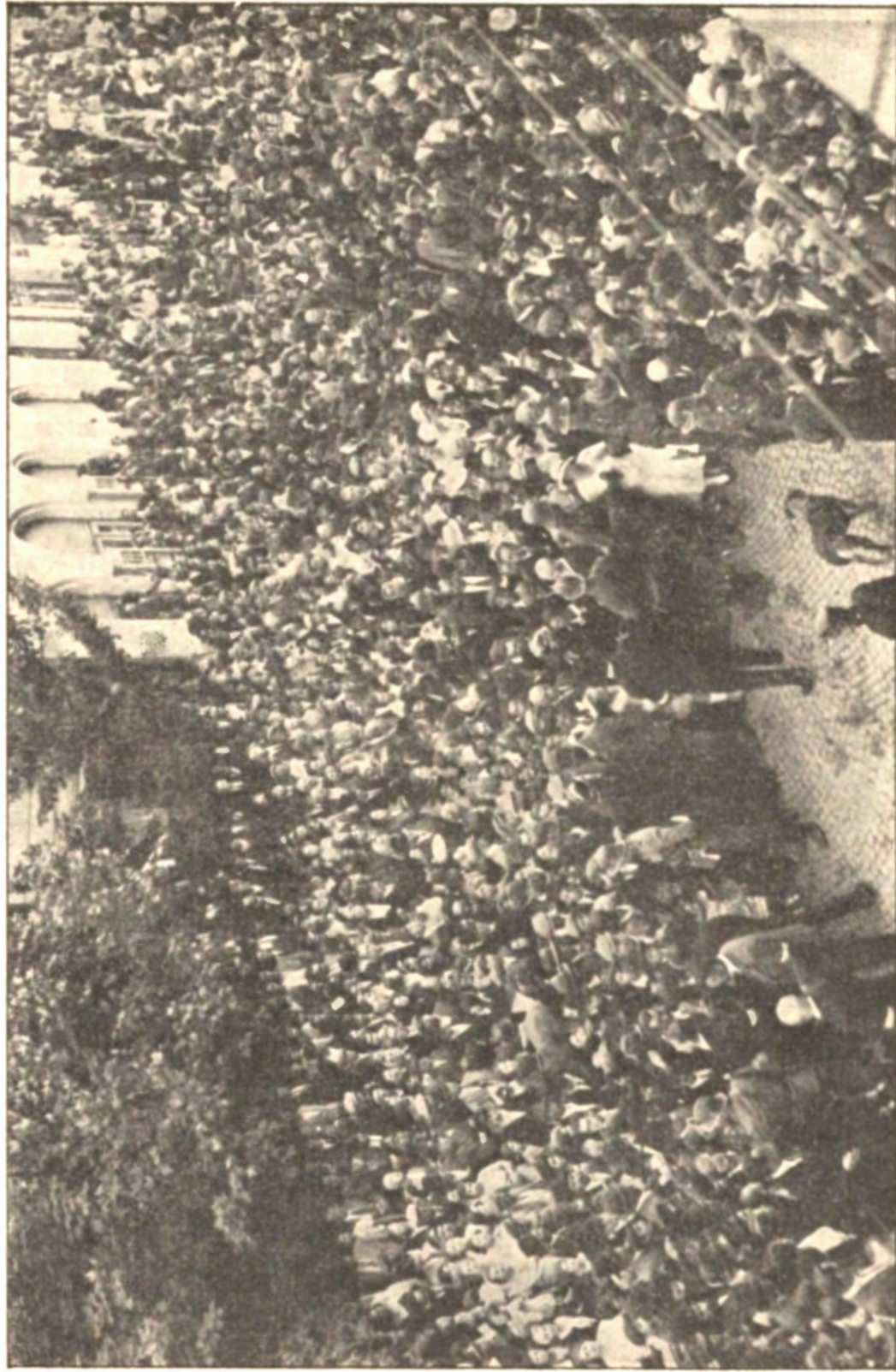
Основною підвалиною ідейної програми в політиці Бенеша є *демократія*. Вже докторська його дисертація 1908. року пересякнута цією рисою: проти пануючого принципу старого режиму, пересякнутого монархістичним принципом, з абсолютним правом шляхти, Бенеш висунув принцип — модерного публічного права, основним елементом якого є демократія, *право народів самім вирішувати свою долю*. Демократизм кинув Бенеша, коли вибухла війна, до боротьби з Австро-Угорщиною, бо, згідно з пересвідченням Бенеша, зміст чехословацької революції — це боротьба демократії проти абсолютистичного режиму Середньої Європи.

На думку Бенеша, в модерній демократії, заснованій на філософії французької революції, „прямо впливав право народу на свободу політичну, господарську й культурну“. І тепер боротьба за світову демократію продовжується. Бенеш од цієї основної засади своєї політики не відхиляється. 30. вересня 1919. р. в першій

промові в парламенті Бенеш здеклярував: „Наша держава буде найдемократичніша в Європі. Нашу державу витворив малий чоловік. Це є його держава“.

Подаючи білянс своєї праці за перші п'ять років, Бенеш підкреслив, що основна політична лінія закордонної політики — це демократія. Демократична політика насамперед утримала Чехословацьку державу від політичної авантури й інтервенції, на яку штовхали і праві, і ліві елементи. Коли Бенешеві зробили закид, що чехословацька закордонна політика занадто вже демократична, межує з браком захисту державної гідності, Бенеш одповів, що „демократична політика відкидає престижну політику. Коли б ми альфу й омегу закордонної політики вбачали в погрозах гарматами і списками, в погрозах п'ястуками, то наша молода держава за декілька років цілком би збанкрутувала“. Демократичність у Бенеша нероздільно зв'язана з людською мораллю. „Критичний реалізм став керманичем мого життя“ — говорить Бенеш — „в етиці він вів мене до людської моралі, в соціології й політиці до обґрунтованого модерного демократизму“.

З людського демократизму випливає рішучий пацифізм закордонної Бенешової політики. Ще 30. вересня 1919. р. Бенеш проголосив пацифістичну політику щодо всіх сусідів. „Не хочемо й не будемо вести завойовничих війн, але свою

Мін. д-р Е. Бенеш в Берегові, на Підкарпатській Русі (квітень, 1934).

державу будемо рішуче боронити.“ Бенеш пересвідчений, що по грізних жертвах світової війни кожна війна, чи внутрішня, чи зовнішня, це божевілля. Але він рішуче боронить засаду, що треба *боронити* право і робити *опір* кривді. 7. листопаду 1932. р. Бенеш сказав у закордонній комісії: „Про оборону держави закордонна політика нічого не забула, нічим не нехтує в цьому, на боротьбу готова“.

1. березня 1933. р. міністер Бенеш говорив: „Один фронт закидає нашій політиці сліпий пацифізм, теоретичне європейство та інтернаціоналізм. Другий фронт робить закиди в націоналізмі та мілітаризмі. Вже ці скрайні точки погляду промовляють за те, що чехословацька політика правильна, а власне: ніколи з ока не спускає великі ідеалістичні цілі, але ніколи також не забуває, що правда сама по собі не переможе, але за неї треба вести боротьбу, інколи тяжко боротися і часто треба охороняти себе й матеріальною силою“.

Щодо націоналізму, то міністер Бенеш у роках 1923., 1927., 1932. у своїх викладах і в книжці „Світова війна“ не один раз виявляв своє ставлення до цього питання. Це ставлення впливає вже з його основного положення: „В модерній демократії, заложеній на гаслах французької революції, що проголосила права людини й громадянина, міститься повне право народу на свободу політичну, господарську, куль-

турну“. Він пересвідчений, що „кожний індивід, як і колективний індивід — нарід, має право вільно і свобідно жити і творити свою народню культуру. Пошана до людини і вперта оборона людства, це є і було моїм патріотизмом“.

Були б ми нещирі, коли б на цьому місці не завважили, що логічних висновків міністер Бенеш з цього свого переконання не робить ані щодо українського народу в цілому, ані щодо культурного життя українців на Підкарпатті. Про долю останніх нераз вже завважувала і чеська, соціал-демократична, преса, що добре було б, для загального добра Чехословацької держави, коли б у практичному житті урядовці на Підкарпатті кермувалися би поглядами міністра Бенеша.

З переконання Бенеша, що світове життя концентрується, зближуються держави і взагалі народи, впливає в нього бажання, щоб чехословацька закордонна політика була не лише європейська, але світова.

З демократичного Бенешового пересвідчення впливає його негативне ставлення до затаювання перед масами деяких моментів закордонної політики. Але тут він припускає *але*: „Чим демократія зріліша, тим дипломатія може бути одвертіша. А тому демократія чим далі, тим менше буде потрібувати таємних догод“.

Міністер Бенеш так чинить, щоб закордонна політика була слухна й справедлива. Він від-

Мін. д-р Е. Бенеш в Ужгороді, на Підкарпатській Русі (квітень, 1934).

кидає хитрування, обопільне обдурювання, і діє так не лише під впливом абстрактної моралі, але під впливом глибокого пересвідчення, що і в народньому життю, кінець кінцем, переможе *правда*, себто, річ добра й справедлива. „Брехнею й насильством до сьогодні жадний нарід, чи то великий, чи малий, не захоронився від падіння. Сили, що не служили правді і праву, кінець-кінцем були переможені“.

Свідомість своїй повинности і зв'язаного з нею обов'язку стоять перед Бенешем як *memento mori*: „разом з тим, як ми здобули незалежність збільшилася й наша відповідальність. Тепер ми вже не можемо ні на кого нарікати, але цілком самі відповідальні за свою долю й за те, що з нами може статися, будемо винні виключно ми самі“. Зворушливі слова про великий обов'язок і відповідальність сучасної генерації Бенеш висловив 24. квітня 1924. р.: „Коли ж щоденно маю за обов'язок бути учасником цих міжнародних подій і в осередку цих подій брати участь у боротьбі, живо почуваю — яку переживавмо надзвичайну добу, які далекосяглі історичні події творимо. Переживавмо одну з найвизначніших діб модерного світу. Доля наклала на нашу генерацію великі тягарі, великі страждання, терпіння, роки праці і безперестанну боротьбу, але разом з цим і такі завдання політичні, соціальні, моральні, які роблять з нашої генерації одну з найбільш відповідальних генерацій нашої історії,

з її праці і з її боротьби одну з найліпших сторінок історії Чехословацької держави“.

Велика повинність до свого народу й людства у міністра Бенеша виявляється менше в словах, але в постійній терпеливій демократичній праці. Від студійних років у Парижі зі щоденною працею аж по 16—18 годин, ми його бачимо потім за війни з неменшим числом годин праці, але потім і на міжнародньому форумі, як у міністра закордонних справ — число годин праці у нього не зменшується.

І Чехословацька держава може пишатися своїм міністром закордонних справ, бо чужина давно звернула увагу на цю рису Бенеша і вже давно назвала його „фанатиком праці“.

Бенеш, як селянський син, кохається в праці. Хто з нас, будучи селянського походження, з досвіду не знає того приємного переживання і солодкої втоми від виконаної на полі праці! І лише *насолада* від праці, оте почуття чогось гарного, на мою думку, є в Бенеша тим гоном, що з його слабкого тіла витворює стільки духової енергії. І ця риса в Бенеша спадкова: перед його очима, очевидно, завше стоїть образ батьків. Його батько мусів був регулярно вставати в третій, а навіть і в другій годині ночі, щоб своєчасно впоратися: і в хатньому господарстві і розвезти своїм покупцям цеглу або вдосвіта завезти до Пільзня збіжжя.

А мати? Як мусіла працювати мати Бенеша, щоб самій одній обслужити родину в десять душ і крім того ще управитися з пільним господарством? Коментарі зайві! І ніяких нарікань на свою долю! Ніяких суперечок у родині. В цій родині, видно, не дивилися на працю, як на прокляття боже, а навпаки, що єдино *праця* підносить людину. І Едвардові Бенешеві, найменшому в родині, „мизинчикові“, членові такої великої родини, прищепилася оця риса — *кохатися* в праці.

Не раз Бенеш у своїх звітах підкреслює про насолоду від тої чи іншої акції, хоч вона, іноді, тяглася або тягнеться й цілі роки, навіть понад десяток років; ось як, скажемо, репараційна проблема, або утворення Малої Догоди. А скільки за 16 років було таких проблем?

Ось *Женевський протокол*. Завдання цього акту — обмежити озброєння держав, членів Союзу Народів, і цим усунути можливість збройних конфліктів. XIV. резолюція Союзу Народів, 1922. р., каже, що обмежити зброєння держав можна було б провести тоді, коли б держави зобов'язалися взаємно негайно допомогти тій державі, на яку буде напад. З цієї постанови також випливає пункт про те, що систему взаємної допомоги можна було б витворити лише тоді, коли б усі держави зобов'язалися розв'язувати конфлікти між ними мировим судом перед міжнародним трибуналом. І так, на порядок денний

прийшли три великих проблеми: 1) обмеження озброєння, 2) утворення запоруки безпечности, 3) утворення міжнародного судового трибуналу. В вересні 1923. року міністра Бенеша обрали на референта комісії озброєння. З його ініціативи схвалено, що питання — яка держава є винна в тому чи іншому конфлікті — вирішується більшістю голосів, а не одноголосно, як це мало бути досі.

Локарнська угода. Німеччина зробила Франції пропозицію в 1922-23. р. всі непорозуміння між ними розв'язувати шляхом угоди, а не війни. Але Франція не мала довіря в щирість цієї пропозиції. 9. II. 1925. р. Німеччина повторює цю свою пропозицію, а головне, поширює її на інші, ворожі їй, держави, себто, й на Чехословаччину. Доповненням до цього часткового гаранційного пакту мав би бути вступ Німеччини до Союзу Народів з усіма обов'язками, що впливають з підпису держави при її вступі до Союзу Народів. Справа ця кінець-кінцем закінчилася врочистим актом 15. X. 1925. р., підписаним у Локарні, головні точки якого такі: 1) гаранційний пакт „райнський“ між Німеччиною, Францією, Бельгією, Англією й Італією; 2) чотири арбітражні угоди між Німеччиною (з одного боку), Францією, Бельгією, Польщею й Чехословаччиною з другого; 3) арбітражна угода між Францією — з одного боку — Польщею й Чехословаччиною з другого.

30. X. 1925. р. міністер Бенеш мав виклад про значіння Локарнської угоди: „Вперше в історії міжнародної політики всі держави, вчорашні вороги, зобов'язалися розв'язувати шляхом угоди конфлікти між собою.“ Бенеш вітав, що Німеччина вступає до європейської політики як повноправний і рівноцінний чинник. „Ця подія має велике значіння для Європи і Чехословаччини. Це спроба *морального* озброєння, спроба нової моральної консолідації а рівнож політичної й господарської“. Бенеш пересвідчений, що Локарно примусить Австрію й Мадьярщину примиритися зі своєю долею. І вже тоді Бенеш мріяв про друге Локарно: коли й Росія підпише подібну угоду з Європою. 1. січня 1925. р., в Лондоні, він урочисто підписав Локарнську угоду, а 7. вересня на першому зібранні VII. засідання Союзу Народів так її оцінив: „Це найоригінальніша угода, яку ми можемо собі уявити: деклярується мирне співжиття держав, що ще вчора воювали між собою“.

Далі повстає велике питання: *вступ Німеччини до Союзу Народів*. Передумовою свого вступу до Союзу Народів Німеччина ставила вимогу дати їй право на постійного члена Ради Союзу Народів. Поставлене Німеччиною питання розв'язалося в вересні 1926. р. Локарнська угода і вступ Німеччини до Союзу Народів оживили підготовчі праці для зреалізування проблеми розброєння держав, себто зреалізування

одного з головних пунктів Женевського протоколу (VII. пункт). В лютому 1927. р. відбулося в Парижі зібрання експертів, а в березні і квітні далші наради підготовчої комісії щодо розбродення. В вересні 1927. р. зібрання Союзу Народів одначе не знайшло ситуацію досить зрілою для розв'язання цього питання. Міністра Бенеша обирають на голову комісії, що студіювала проблему державної безпечности на випадок розв'язання проблеми розбродення. Ці дві проблеми, *розбродення й безпечности*, т. зв. Бріанно-Келлогів пакт, підписано влітку 1927. р. Ініціатива вийшла в 1927. р. від Бріана, а саме: щоб Франція і Сполучені Держави взаїмно зреклися розв'язувати конфлікти між собою шляхом війни. Келлог, коли дійшло до підпису цього акту між Францією й Сполученими Штатами, подав проєкт, щоб решта держав, членів Союзу Народів, приступили до цього пакту. Цей проєкт і є, власне, коротшою й простішою формуляцією т. зв. *Женевського протоколу*. Він не мав жадних санкцій, а лише моральну силу. 27. VIII. Бріанно-Келлогів пакт підписано в Парижі. Чехословаччина підписала цей проєкт одною з перших.

Проблема німецьких репарацій. У вересні 1928. р. представник Німеччини канцлер Г. Мюллер на засіданні Союзу Народів підніс проблему німецьких репарацій. Це питання тісно в'язалося з питанням відкликання французьких військ з лівого берега Райну, а також і проблемою озброєння. Та рівночасно повставала проблема репа-

одного з головних пунктів Женевського протоколу (VII. пункт). В лютому 1927. р. відбулося в Парижі зібрання експертів, а в березні і квітні далші наради підготовчої комісії щодо розбродення. В вересні 1927. р. зібрання Союзу Народів одначе не знайшло ситуацію досить зрілою для розв'язання цього питання. Міністра Бенеша обирають на голову комісії, що студіювала проблему державної безпечности на випадок розв'язання проблеми розбродення. Ці дві проблеми, *розбродення й безпечности*, т. зв. Бріано-Келлогів пакт, підписано влітку 1927. р. Ініціатива вийшла в 1927. р. від Бріана, а саме: щоб Франція і Сполучені Держави взаїмно зреклися розв'язувати конфлікти між собою шляхом війни. Келлог, коли дійшло до підпису цього акту між Францією й Сполученими Штатами, подав проєкт, щоб решта держав, членів Союзу Народів, приступили до цього пакту. Цей проєкт і є, власне, коротшою й простішою формуляцією т. зв. *Женевського протоколу*. Він не мав жадних санкцій, а лише моральну силу. 27. VIII. Бріано-Келлогів пакт підписано в Парижі. Чехословаччина підписала цей проєкт одною з перших.

Проблема німецьких репарацій. У вересні 1928. р. представник Німеччини канцлер Г. Мюллер на засіданні Союзу Народів підніс проблему німецьких репарацій. Це питання тісно в'язалося з питанням відкликання французьких військ з лівого берега Райну, а також і проблемою озброєння. Та рівночасно повставала проблема репа-

рацій і інших держав. Німеччина ніколи не платила накладених на неї Версальським миром репарацій, а тому Франція 1922. р. з допомогою Англії й Бельгії зайняла Порур'я. Німецькі репарації знизив так званий *Дауесів* плян: загальну для Німеччини суму 132 міліярди він знизив на 50 міліярдів золотих марок. А в 1929. р. так званий *Юнгів* плян ці репарації знизив на 38 міліярдів золотих марок. В серпні 1929. р. скликано до Гааги окрему конференцію для зреалізування Юнгового пляну.

Оце зниження репарацій Німеччині дало Бенешеві привід поставити питання про зменшення чехословацьких боргових зобов'язань, що їх був визначив Версальський мир. Ці борги були двох родів: 1) Борг, що його держави, повсталі на руїнах Австро-Угорщини, мали заплатити союзникам у розмірі півтора міліярдів золотих франків... З цього на Чехословаччину припадало майже 750.000 золотих франків. 2) Борг, що припадав на Чехословаччину, за конфіскацію бувших державних маєтків Австро-Угорщини, в сумі майже 30 міліярдів корон чеських. Бенеш так говорить про свою боротьбу за зменшення цих боргів: „Була це боротьба вперта, систематична, що виснажувала фізично й духово; йшла мова про проблеми, які вимагали щоденної, тяжкої впертої праці, та ще такої, щоб не виводити з рівноваги публічну опінію“. Союзники декілька разів зменшували борг Чехословаччині,

й на сьогодні Чехословаччина загалом має сплатити лише 4⁰/о первісного боргу, що його поклав на неї Версальський мир.

Земельна реформа Чехословаччини не відразу знайшла собі признання збоку чужих держав. Треба було десятирічної впертої праці, щоб чужина визнала її. Особливо тяжко було розв'язувати питання в мішаній чехословацько-мадьярській комісії. При розв'язанні конкретних питань завжди повставало питання негативного ставлення мадьярів до чехословацької земельної реформи. І справді, проти чехословацької земельної реформи взагалі була публічна європейська опінія, правнича наука, а особливо кермівні політичні кола. Почасти з консерватизму чи аристократизму, вони а ргіогі ставилися негативно до земельної реформи в державах Малої Догоди, Польщі й у Балтійських державах. Проти неї точилася десятирічна боротьба, але скінчилася для Чехословаччини успіхом.

Для задоволення мадьярських скарг на держави Малої Догоди утворено два фонди. Фонд А — в розмірі 240 мільонів золотих корон — складався з внесків великих держав, що боргували Мадьярщині. З нього одержував прохач додаткову суму, коли відповідна мішана комісія визнавала, що він і справді обмаль одержав од держав Малої Догоди за конфіскацію його маєтку.

Другий же фонд, Б — в розмірі 100 мільйонів золотих корон — призначався для задо-

волення вимог Габсбурзьких князів і церковних установ од держав Малої Догоди.

Для розв'язання позивів щодо прикордонних і повітових маєтків між мадярами й державами Малої Догоди скликано в лютому 1930. конференцію держав у Парижі. Виявилось, що текст, особливо щодо земельних питань, підписаний у Гаазі, треба перепрацювати й доповнити. Тоді точно сформульовано, що Чехословаччина платить за конфісковані мадярські маєтки на основі чехословацьких законів. Всі пункти Гаазької конференції, неясні для інших політиків чи правників, *були уточнені на підставі чехословацьких внесків.*

Навесні 1930. р. в Лондоні відбулася конференція для *морського* розбровення. Позначилося розходження між Францією та Італією. На пленумі Союзу Народів, у вересні 1930. р., розглянули англійський проєкт гармонізації пакту Союзу Народів з пактом Бріян-Келлога, але потім відкладено це питання на рік. Однак цьому перешкодили події. В вересні 1931. р. повстав конфлікт китайсько-японський. Конференція для розбровення зібралася в лютому 1932. року. Було два проєкти — німецький і французький. Німеччина домогалася, щоб усі держави були б у *однакових* умовах щодо *прав і обов'язків* зброєння. Проти цього виступила Франція, яка домогалася, щоб і надалі залишити певну, що панує і сьогодні, нерівність у правах на роз-

бровння. Франція висунула проєкт утворення міжнародної поліції й військової організації при Союзі Народів.

Про активну чинність Бенеша в цих питаннях можемо судити вже з того, що його обрано на генерального референта обидвох головних комісій при конференції для розбровння, а тим самим він опиняється на чільному місці і в самій конференції для розбровння.

В червні 1931. р. Гувер подав проєкт мораторіюма у справі сплочення міждержавних боргів. Цей проєкт зачіпав усі вовнні зобов'язання Чехословаччини щодо союзників. Бенеш добився загального зменшення зобов'язань Чехословаччини на підставі цього проєкту на 200 мільйонів чеських корон річно.

В березні й червні 1932. р. відбулася Лозанська конференція. Репараційні зобов'язання Німеччини були зведені на 3 мільярди золотих марок. Цей успіх Німеччини підштовхнув її в Женеві, на конференції для розбровння, домогатися насамперед ухвали рівності всіх держав у правах і обов'язках щодо збровння. Німеччина загрожувала, що коли конференція для розбровння закінчиться невдачею, то вона надалі не буде визнавати себе в'язаною нормами Версальського миру. А в половині вересня заявила, що вона надалі не бере участі в конференції для розбровння. Бенеш заявив, що безумовно треба в першу чергу визнати рівність прав і обов'язків

щодо зброєння. Свої думки він не ховав ні від приятелів, ні від сусідів: німців, австрійців, мадярів. Але ця проблема взагалі була дуже тяжка для розв'язання, і оптиміст Бенеш 1. березня 1933. р. висловлюється песимістично щодо розв'язання цієї проблеми. А 24. квітня він, коли вже в Німеччині декілька місяців була гітлерівська влада, — заявив, що „конференція розброєння переживає *кризу*“.

В березні 1933. р. Мекдоналд висуває свій план розброєння: треба говорити про розброєння на певний речинець, речинець у п'ять років; крім того, ухвалюється рівність усіх держав щодо розброєння. Франція у відповідь на цей проєкт вимагає додатково заруки безпечности держави.

До проєкту Мекдоналда міністер закордонних справ Саймон подав додатковий проєкт щодо розброєння. Він пропонував речинець у 8 років, поділених на два етапи. Перший етап він називає підготовчим, а протягом другого етапу має бути досягнена повна рівність держав щодо розброєння. Німеччина ці проєкти відкинула. Вона заявила, що не прийме жадного проєкту, який політично, військово й морально не ставить її на рівень з іншими великими державами.

Питання господарські. Ще Генуезька конференція 1922. р. поставила питання економічного оздоровлення Європи. В квітні 1925. р. Бенеш, головуючи на VII. міжнародній конфе-

ренції праці, зачепив це питання у вступній промові. В квітні 1927. р. скликано найбільшу господарську конференцію до Женеви. Обмірковували здебільша ввізні й вивізні дозволи. Але опрацьована конвенція не ввійшла в життя. В січні 1930. р. в Женеві відбулася конференція, на якій обговорювано *митну* політику держав. Але й ця конференція не дала бажаних наслідків.

Пошукування рецептів економічного оздоровлення Європи викликало 5. X. 1930. р. Бріанів план Європейської Унії. 15. X. 1930. р. Бенеш висловив своє пересвідчення, що здійснення цього плану буде вимагати праці цілих генерацій. З членів Союзу Народів утворилася студійна європейська комісія, що складалася з міністрів закордонних справ держав, і ця комісія мала з'їздитися двічі на рік для обміну думок в цій справі. Ці міркування про економічне оздоровлення Європи привели врешті до господарської конференції в Стризі 5. IX. 1932. року. Ця конференція складалась з представників 15 держав.

12. VI. 1933. р. відбулася велика *господарська конференція в Лондоні*. Тут мали представників 64 держави. Але ця конференція скінчилася цілковитою невдачею: Сполучені Штати внесли проєкт про нову грошову політику Сполучених Штатів, а це внесло розбрат до конференції.

18. III. 1933. р. Італія запропонувала великим державам так званий проєкт Європейської Директорії (що мала складатися з Англії, Франції,

Німеччини й Італії). Цей проєкт мав усього 4 пункти. 3. пункт казав про рівність права Німеччини щодо зброєння. Великі держави заручували Європі мир на 10 років. Бенеш був проти цього проєкту, бо вбачав у ньому ослаблення Франції, Малої угоди, Польщі і піднесення Німеччини. 25. III. 1933. р. Мала угода заявила в Женеві свій протест з нагоди проєкту Європейської Директорії. Далі Італія подає проєкт про ревізію мирових Версальських умов. Бенеш вишукує сили й аргументи, які б перешкодили Італії й державам, що співчували цьому проєктові, здійснити його. 24. IV. 1933. р. Бенеш у своєму викладі указав, що Версальські умови можна поділити на кілька груп: I. найголовніша — це утворення певних державних кордонів, II. — проблема зброєння держав, III. — тимчасові забезпечення (ось як заняття лівого берега Рейну), IV. — репараційні зобов'язання. З цих умов основні: кордони держав і проблема роззброєння. Бенеш рішуче проти будь якої ревізії кордонів, бо це, мовляв, викличе ще більший заколот в Європі. Проблема ревізії кордонів тісно в'яжеться з проблемою охорони меншостей. На думку Бенеша, охорони меншостей треба вимагати від кожної держави, що меншості мав: це не справедливо, що одні держави в'язані пактами щодо своїх меншостей, а другі ні. Цим порушується принцип рівності і справедливості між державами.

Союз Народів, на який у своїй політиці Бенеш покладав так багато надій, зазнав кілька важливих поразок. З нього вийшла Японія, щоб цілком розв'язати собі руки при створенні Манчжурської держави і взагалі свого поступовання щодо Китаю.

В жовтні 1933. р. з Союзу Народів вийшла і Німеччина, через те, що їй Союз Народів не дав місце постійного члена в своїй Раді, а також з незадоволення тим, що вона ще досі не одержала рівних прав з іншими державами щодо зброєння.

Але без огляду на ці дошкульні поразки Союзу Народів Бенеш не перестав бути оптимістом щодо Союзу Народів: він вірить, що Союз Народів не тільки приверне свій попередній авторитет, але й піднесе його ще вище. Цього оптимізму він не стратив і тоді, коли і Італія загрозила, що покине Союз Народів. Бенеш у „Чеському Слові“ за 31. XII. 1933. р. з'ясував свій погляд на Союз Народів: „Союз Народів — це найліпший доказ великого народнього поступу XX. віку. Ідеал ніколи не страчує від того, що його не щастить одразу зреалізувати“. І Бенеш не перестав енергійно захищати сьогодняшні засади Союзу Народів. Його точку погляду, його негативне ставлення до італійського проєкту реформи Союзу Народів одностайно підтримують чільні політики Чехословацької держави.

Крім міжнародних проблем, що так багато завдали праці Бенешеві, за цих 16 років повставало багато проблем, так би мовити, суто чехословацьких.

Чехословацьке військо. 30. IX. 1919. р. міністер Бенеш деклярував: „Чехословацька держава ніколи не має забувати, яку працю для держави виконало чехословацьке військо. Без війська й без дійсної війни не було б Чехословацької незалежності. Внутрішня політика й зовнішня мають іти поруч так, щоб оборону Чехословаччини покладали на власні сили“.

Коли Карло Габсбурзький задумав учинити заколот у Мадьярщині, Чехословаччина негайно оголосила мобілізацію, і Бенеш був перший, що проголосив: „Демократія має робити політику миру. Але демократія ще має й більшу повинність: *боронити* своє існування. Хто не вмів боронити свободу й демократію, той її не заслуговує“. В 1932. р. він видав книжку: „Демократичне військо, пацифізм і закордонна політика“. Бенеш у ній пише: „Дотеперішні пацифістичні успіхи теорії й практики зовсім ще не означають, що в майбутньому цілком не буде воєн, і що ми можемо бути спокійні“. Бенеш уважав кінечним мати добре, досконало вишколене й озброєне військо. „За роки своєї міжнародної чинности я добре пізнав, *що то є за великий чинник військова сила*“.

Поруч з турботами про військо міністер Бенеш старався забезпечити сталий мир для Чехословацької держави угодами зі сусідніми державами; ось так повстала Мала угода. Формально вона була заснована в 1920-21. р. р. Творці Малої угоди бачили, що треба забезпечити мир своїм державам збоку Мадьярщини. А крім того, до такої єдності Чехословацької держави з Югославією й Румунією примушували господарські спільні умови й перспектива Дунайської Федерації. Утворення Малої угоди викликало опозицію й дома: Бенеша обвинувачували в мілітаризмі, імперіялізмі й завойовничих плянах Малої угоди. Другі бачили в ній реакційне знаряддя чи то проти Росії, чи то проти Італії. „По трьох роках чинної праці Малої угоди, всі тепер визнають, що Мала угода забезпечує спокій в Середній Європі. Мала угода зменшила або звела нанівець конфлікти, що мали повстати між Мадьярщиною і членами Малої угоди, як окремими державами. Мала угода зовсім не має якихось ворожих плянів ані супроти Німеччини, Росії чи Італії. Сенс її утворення — вносити мирні настрої в розбурхані пристрасті. Мала угода охоче відкриває двері й іншим державам. Але без сумніву, що лише Мала угода зможе мирним шляхом погладити всі, і болючі, справи з Мадьярщиною, Австрією й Болгарією“. Міністер Бенеш вірить, що економічне оздоровлення Європи може по-

чатися лише після економічного урегулювання в Малій догоді.

Малу догodu Бенеш вважає за „логічний наслідок європейської політики по війні“. Це міжнародний політичний чинник, якого політична й воєнна сила досить поважна. Два основні завдання Малої догоди: старатися, щоб не повернулися ті умови, що були перед світовою війною; щоб малі нові держави не стали об'єктом політики великих держав і щоб обмежити гегемонію тих з них, які до неї прагнуть. „Був би то шлях до нової жалюгідної європейської війни. Мала догода не жадала й не жадає собі місця між великими державами в європейській політиці. Мала догода певна своїх сил і знає свої хиби; вона визнає, що великі держави мають в європейській політиці більші обов'язки, більшу відповідальність, а тим і мають більший вплив, більше місце в воєнній політиці. Мала догода це не п'ята велика держава, як її дехто називає. Проте Мала догода своєю територією, 45-ти мільйоновим населенням, природними багатствами й розквітом культурно-господарським та політичним цілком є рівноцінна, з погляду міжнародного права, з кожною з великих держав. А тому Мала догода не визнає над собою ніякого авторитету крім Союзу Народів“. Була організована постійна Рада Малої догоди, щоб без затримки стежити цілі і завдання, головню щоб незатримувався господарський розвиток

держав Малої угоди. Але при творенні Малої угоди міністер Бенеш не забував, що треба нав'язати як найліпші добросусідські взаємини з *Австрією*. Коли був підписаний мир з Австрією, то міністер Бенеш висловився в чеському парламенті: „Після підписання миру з Австрією, всі наші рахунки вирівняні і нав'язані взаємини. Хочемо мати доброго сусіда. Нас зв'язували й зв'язують господарські інтереси, і це буде основою нашої політики“. Тому вже в 1920. р. підписано в Ланах австрійсько-чеський договір, в якому зобов'язалися обидві держави, на випадок війни, взаємний неутралітет, а свої непорозуміння умовилися вирішувати шляхом арбітражу.

Коли ж Австрії в 1922. р. загрожувала фінансова катастрофа, то Чехословаччина їй позичила пів мільярда чеських корон. Крім того, Бенеш багато спричинився в Союзі Народів взагалі для санації Австрії. В цій санації взяла участь і Чехословаччина. В 1924 р. з Австрією був підписаний новий, дуже вигідний для обидвох держав, торговельний договір. Коли ж почали в Австрії акцію про з'єднання з Німеччиною, то Бенеш поставився проти цього. Однак взаємовідносини не зіпсувалися. Навпаки, при кожній нагоді Чехословаччина завжди помагала Австрії в її господарських труднощах. Навіть коли повстав плян Шобера-Курті про одностайність австро-німецьких митових кордонів, Бенеш висловився, „що політичні взаємини наших держав

через це не зміняться“. Взагалі Бенеш був проти втручання в діла Австрії, бо „знаю досить добре умови Середньої Європи й не женуся за нереальними речами“.

Коли вийшло на світло, що через Австрію перевозиться зброя до Мадьярщини, то й тоді Бенеш подивився на це справедливо. Коли ж настав переворот у Австрії, то знову він підтвердив, що „не маю бажання втручатися до внутрішніх справ, для всяких конфліктів у Середній Європі є форум — Женева“. Найтяжча праця для міністра Бенеша була при унормуванні сусідських взаємин з Мадьярщиною й Польщею. Ці держави досить тяжко підпорядкувалися новим, пововбним міжнароднім постановам. Мадьярщина й досі не хоче примиритися з тим, що Словаччина й Підкарпаття приєдналися до Чехословаччини. Але й тут Бенеш, оберігаючи державні інтереси, не відступив од своїх засад: *політики миру й гуманности*. „Не йде нам про те, щоб позбавити Мадьярщину її національного існування. Треба, щоб через співпрацю наших держав Мадьярщина спромоглася утворити нову політичну систему в Середній Європі, побудовану на рівності всіх народів Середньої Європи“. На всі бовві деклярації угорських політиків міністер Бенеш відповів: „Хочемо політики миру і з Мадьярщиною, хоч цього там і не хочять зрозуміти. Але там мусять знати, що слабими не будемо ні перед ким“. Врешті і з Мадьярщи-

ною в 1929. р. був підписаний господарський договір, про кордонні стики взагалі, користання станціями й т. д., й т. д. При санації Мадьярщини через Союз Народів утворилися майже нормальні взаємини між Чехословаччиною й Мадьярщиною.

Коли в 1925. р. виявилася в Мадьярщині афера підрібки французької й чеської валюти, міністер Бенеш довів перед Союзом Народів, що це не тільки кримінальний, але й політичний злочин. Він осудив підтримку цієї афери мадьярськими політичними діячами, — „але нас це з нашої консолідованости не вирушить, правних умов середньо-європейських не порушить. — Мадьярщині пропонуємо спокійну співпрацю, бажаємо мати добре сусідство, щоби в Мадьярщині був порядок, і щоб там була влада, яка б той порядок, в інтересах своєї ж держави та середньо-європейської консолідації, утримувала“.

Коли цю аферу ліквідували, то в 1927. р. був підписаний між Чехословаччиною й Мадьярщиною певний торговельний договір. І з початком зближення Мадьярщини з Італією міністер Бенеш не стратив рівноваги. „Мадьяри бажають бути в добрих взаєминах з Італією і з погляду констеляції Середньої Європи намагаються, щоб, евентуально, вийти з тої тяжкої ситуації, в якій опинилися вже кілька років. Чехословаччина нічого не має проти того, щоб ці дві держави приятелювали. Але коли Мадьярщина хоче відвернутися від Середньої Європи, то хай це спро-

був. Я певний, що Мадьярщина знову повернеться до Середньої Європи, бо не можна розірвати реальні, живі географічно-господарські зв'язки між Мадьярщиною й Середньою Європою. Коли б Мадьярщина виявила щось активного супроти Малої угоди, то через це тільки міцніше з'єднаються три держави Малої угоди.

Коли на конференції в Гаазі 1930. р. рішення питання мадярських репарацій і взаємних фінансових зобов'язань між Чехословаччиною й Мадьярщиною, то обидві сторони старанно шукали компромісу. Мала угода, захищаючи свої інтереси, вимагала від мадярів лише того, що було конечне і в такій формі, щоб не зачепити престижних моментів. Офіційні взаємовідносини між Чехословаччиною й Мадьярщиною ніби то *добросусідські*, хоч у Мадьярщині постійно в пресі чути голоси проти Чехословаччини. Міністер Бенеш сподіється, що коли господарські умови поліпшаються, то знову прийде до нормальних, щирих господарських і політичних взаємин між цими двома державами.

Проблема співжиття з Мадьярщиною й Австрією викликала навіть такий плян Тардьє: об'єднання п'ятох держав — трьох з Малої угоди, Австрії й Мадьярщини. Цей плян, на думку Бенеша, Чехословаччина була б прийняла, але без жадної політичної акції, лише як господарський договір. Німеччина ж була проти такого пляну, бо, на її думку, цей плян був би

„знаряддям політики проти Німеччини“. Але й самі великі держави не були одної думки щодо цього плану. А Бенеш узагалі не вірив у здійснення цього плану.

Тяжка була праця і при упевненні взаємин з Польщею, хоч обидва народи вважають себе, мовою і кров'ю, за досить близькі. Але кордони, встановлені на Мировій Конференції, коли Тешин і Шлезьк припали Чехословаччині, перешкоджають, бо з цим Польща не може й досі примиритися. Міністер Бенеш і щодо поляків провадить приятельську політику. „Ми завжди пам'ятали на можливість братерської і приятельської політики з поляками в майбутньому“ — говорить він 3. IX. 1919. р. Та щиро признається, що коли поляки незадоволені чехами, то це „ми допустилися важних помилок при боротьбі за Тешин“. Бенеш увесь час старається вирівняти взаємні хиби й непорозуміння й установити добросусідські взаємини з Польщею. Але за перших п'ять років своєї політичної праці йому не пощастило нав'язати тісніші приятельські чесько-польські взаємини. „Лише в 1924. р. стосунки з Польщею поліпшилися. Виявилось більше бажання з'ясувати невирішені питання.“ Вже в Локарні, на міжнародній конференції, Бенеш цілком щиро працює з представниками Польщі. „Наш арбітражний договір з Польщею набуває дійсно нового політичного значіння“. В 1926. р. підчас побуту польського міністра

Скржинського в Празі міністри обмінялися ратифікаційними документами, договором між Чехословаччиною й Польщею, який в 1925. р. був підписаний у Варшаві. І коли влада перейшла до рук Пілсудського, добросусідські взаємини між Чехословаччиною й Польщею не змінилися: „останні зміни у внутрішній політиці в Польщі не мали впливу на взаємовідносини обох держав, бо співпраця міністрів закордонних справ обидвох держав продовжується.“

Пакт чотирьох держав, хоч спершу зблизив Польщу з державами Малої угоди, згодом став приводом непорозумінь між Польщею й Малою угодою. Проте міністер Бенеш не припинив добросусідської праці з міністром закордонних справ Польщі. Обидва політики лояльно співпрацюють на міжнародному форумі і стараються, щоб ця співпраця в майбутньому стала ще міцнішою і глибшою.

Міністер Бенеш щодо ССРСР. завжди був лояльний, був проти інтервенції, навпаки віддавна був переконаний, що треба нав'язати нормальні зносини з ССРСР, а тому декілька разів робив пропозицію визнати правно ССРСР. Але в внутрішній політиці ЧСР завжди знаходив опір, а то головню в лавах консервативних політичних партій. Проте були підписані торговельні договори з ССРСР. і УСРСР. підчас конференції в Генуї 1922. року. Тим Бенеш сподівався наблизити ССРСР. до Західньої Європи. „Були ми й

будемо рішучими противниками большевизму, але були ми й будемо проти інтервенції. Помогти Росії треба систематичною працею. Зміни умов життя в Росії може провести лише сам нарід, а наше діло й діло Європи допомогти російському народові розумною політикою. Це можна зробити, нав'язавши насамперед торговельні зносини, а потім і політичні“. Бенеш вірить, що „Росія займе нове місце в Європі,“ а тому треба, щоб чехословацька політика була на це приготована. Але в той самий час він вірить, що „не залежить вирішення наших взаємин з Росією лише від нас, бо це далекосягла міжнародня проблема, яку розрішати чинники далеко сильніші за нас“ — так говорив міністер Бенеш в 1926. році.

В 1931. р. у своїй статті в соціологічному журналі Бенеш пише: „Питання Росії відіграє велику роллю. До забезпечення нашої остаточної позиції в Середній Європі Росія нам дуже потрібна. А тому й до Совітської Росії, на мою думку, не мусимо ставитися пасивно“.

Це є головна праця міністра Бенеша, що держави Малої угоди — Чехословаччина й Румунія — врешті, зважилися нав'язати політичні зносини з СРСР.

За весь час своєї праці Бенеш старається зблизитися та нав'язати взаємини з Болгарією, а також зблизити Болгарію з Югославією та Румунією. В 1934. р. міцність і певність Малої угоди збіль-

шується: 9. II. 1934. р. дійшло до відповідного арбітражного акту між Малою догодою — з одного боку — та Грецією й Туреччиною — з другого.

18. II. 1934. р. Франція, Великобританія й Італія проголосили, що вони мають спільну думку щодо конечности заховати, згідно з існуючими договорами, цілість і незалежність Австрії. А це було безпекою проти приєднання Австрії до Німеччини, що могло дуже загрожувати Чехословаччині й взагалі Середній Європі.

На слов'янську політику, взагалі, Бенеш дивиться реально. Він не визнає слов'янофільського романтизму. „Стара слов'янська політика проголошувала великі концепції й романтичний погляд на слов'янські народи. Наша слов'янська політика шукає свого вирішення в організації співпраці на полі: господарському, соціальному та взагалі культурному, в боротьбі, загальними силами, за ідею *демократичної* слов'янської політики“. Бенеш пересвідчений, що для цього треба тяжко, з великими зусиллями та енергією працювати й працювати. „Наша слов'янська політика має виявитися в тому, щоб якнайскорше вирішити словацьку й русинську проблему, піднести на вищий ступінь господарський, соціальний стан цих країн. Мусимо домовитися з поляками та співпрацювати з ними господарськи й політично. З Югославією ми мали завжди найліпші взаємини. Тут наша співпраця і справді

братерська“. Бенеш усім слов'янам радить не бути мрійниками, бо це нам, слов'янам, шкодить. „Реалізм у мисленні і в політиці — це передумова ліпшого майбутнього слов'янства. Майбутню слов'янську політику має провадити держава, але не якась одна верства, а в державі — національна цілість, але ніколи якась одна політична партія. Росія ніколи не буде протектором інших слов'янських народів, не буде визначати слов'янської політики інших слов'янських держав“.

Навіть із часописів ми бачимо, як над усіма цими великими питаннями Бенешеві більше, ніж іншим міністрам закордонних справ, доводиться сушити голову, щоб знайти рішення, яке могло би задовольнити всіх, щоб таким чином уникнути збройного розв'язання питань. А це й поготів тяжко за наших днів, коли в повітрі накопичилося стільки вибухового матеріялу, коли кожний член конференцій і нарад не суб'єктивно, а об'єктивно є *запальником* — престижні моменти, безпідставне підозрювання в інтризі збоку противної сторони — і такий запальник може привести до руху порохів засобів своєї батьківщини, щоб цим *одвічним* способом звести рахунки з противною строюю й розв'язати той чи інший Гордієв вузол.

І щож ми бачимо? Крім того, що чужинці назвали Бенеша „фанатиком“ праці, вони у всіх своїх нарадах одводять Бенешеві почесну роль активного керманича, як голови комісій, підко-

місій і, навіть, пленуму зібрання Ліги Націй. Відомо, як багато залежить од *такту* голови зібрання щасливо розв'язати і найбільш пекучі для всіх питання.

„Дипломат“ — це в щоденному житті синонімім тактовної людини. Ось так між оцими європейськими дипломатами, оцими найбільш тактовними в громадських зносинах людьми, Бенеш, син селянина і малого слов'янського народу, видко, виділяється своєю *тактовністю*: бо ж інакше не вибирали б його кермувати цими „тактовними“. Значить — Бенеш між „тактовними“ є найбільш „тактовний“.

Показчиком щирого визнання риси людини буде, коли цю рису ми намагавмося прищепити собі. Щирим визнанням заслуг людини перед його батькіщиною буде, коли ми щиро побажаємо собі, щоб і незалежна Соборна Україна мала міністрів з якостями міністра Бенеша: з такою широкою освітою, фанатиків праці й найбільших дипломатів.

Бібліографія.

- Dr. Eduard Beneš:** Le problème autrichien et la question tchèque. Études sur les luttes politiques des nationalités slaves en Autriche. Paris 1908. Вид. V. Ciarda a E. Brièra, p. p. 312.
- Otázka národnostní. Praha 1909, Politické čtení, č. 3, str. 24.
- Stručný nástin vývoje moderního socialismu. Část první. Brandýs n. L. Str. 196.
 - Naše politické vzdělání a potřeba vysoké školy sociálně-politické. Brandýs n. L. 1910. Str. 40.
 - Stručný nástin vývoje moderního socialismu. Část druhá. Praha 1911. Str. 3—138.
 - Stručný nástin vývoje moderního socialismu. Část čtvrtá. Brandýs n. L. 1911. Str. 272.
 - Stranictví. Sociolog. studie. Praha 1912, str. 256.
 - Povaha politického stranictví. — Česká kultura 1914, str. 32.
 - Problém alkoholové výroby a abstinence. Praha 1915, str. 82.
 - Válka a kultura. Studie z filosofie a sociologie války. 1922. Str. 67.
 - Le socialisme autrichien et la guerre. Paris. p. p. 32.
 - Détruisez L'Autriche-Hongrie! Paris 1916, p. 71. (теж італійською й англійською мовою).
- Dr. Eduard Bělský.** T. G. Masaryk, Annemasse, 1916. Str. 21.
- Dr. Ed. Beneš:** Dr. Karel Kramář, Československá zahrani. politika. Praha 1919,

- Smysl československé revoluce. Praha 1923, str. 75.
 - Zahraniční politika a demokracie. Praha 1923, str. 32.
 - Problémy nové Evropy a zahr. polit. českosl. Praha 1924, str. 308.
 - Nesnáze demokracie, Praha 1924.
 - Problém malých národů po světové válce. Praha 1926, str. 73.
 - Odpovědi ministra Beneše. Čin, Praha 1926.
 - K budoucímu míru. Smíchov 1919.
 - Spoluzakladatelé nové svobody. Praha 1924.
 - W. Wilson a úprava států. Praha 1925.
 - Panevropa. Praha 1926.
 - Locarno a Svaz národů. Praha 1925.
 - Pravidla sociologické metody. 1926.
 - Světová válka a naše revoluce. Díl I-II. Praha 1927, str. 537, 612.
 - Světová válka a naše revoluce. Díl III. Dokumenty, str. XX—684.
 - O problému omezení zbrojení... Praha 1929, str. 29.
- Dr. Eduard Beneš: Štefánik a jeho odkaz. Praha, str. 46.
- Demokratická armáda, pacifism a zahrani. politika. Praha, str. 80.
 - Boj o vyšší politickou kulturu národa. Praha 1932, str. 27.
 - La France et la nouvelle Europe. Dijon 1932, p. p. 87.
 - Práce za československou samostatnost. Praha 1928, str. 192.
 - Podmínky úspěšného života. Praha 1929.
 - Průmyslová revoluce. Praha 1929. (Předmluva.)
 - Reč k Slovákovi o naší národnej přítomnosti a budoucnosti. Praha 1934, str. 76.
 - Reč o problému podkarpatoruském. (також українською і російською мовою).

— Boj o mír a bezpečnost státu. Praha 1934.

Пріо д-ра Едварда Бенеша:

Dr. Eduard Beneš. Sborník statí. Čin 1924, str. XV-384.

Jaroslav Papoušek: Eduard Beneš. Třicet let práce a boje pro národ i stát. Praha 1934, str. IV-185.

50 let Eduarda Beneše. Sborník. Praha 1934.

Dr. A. Hartl: Ministr dr. Eduard Beneš, 1934.

Lev. Sychrava: Le rôle de Beneš dans notre révolution libératrice. 1934.

Alois Hajn: K abrahamovinám čsl. ministra zahraničních věcí Dra Ed. Beneše. (також франц. мовою).

Alois Hajn: Dr. Beneš — Homo europaeus. (також франц. мовою).

K. Krofta: Principes et methodes de Beneš.

Eug. S. Bagger. Eminent Europeans.

William Martin, Statesmen of the war 1929. (Beneš—Masaryk.)

Charles Saroléa, Un Arbisan de le paix en Europe Central. 1922. Bruxelles.

Boris Sokoloff, Silhouettes tchèques.

Eduard Beneš et la petite entente. 1884—1934.

C. E. Hansen: Edvard Beneš, Kobenhavn, 1934, str. 82.

Ј а н Х а ј ш м а н: Д-р Е. Бенеш, Београд, 1934, стор, 112.

С В І Т Л И Н И.

1. Д-р Е. Бенеш II.
 2. Матвій Бенеш 3.
 3. Ганна Бенешова 7.
 4. Вацлав Бенеш 11.
 5. Войта Бенеш 15.
 6. Едвард Бенеш — студент 19.
 7. Батьківський дім мін. Е. Бенеша в Кожланах 23.
 8. Новий дім, число 101., збудований замість старої будівлі 27.
 9. Пам'ятна таблиця 31.
 10. Стара кожланська школа 35.
 11. Нова школа в Кожланах 39.
 12. Кожлани — долішня частина 43.
 13. Е. Бенеш в кабінеті за працею 47.
 14. Е. Бенеш дає інтерв'ю журналістам 51.
 15. Е. Бенеш в Чеських Будейовицях 55.
 16. Е. Бенеш у президента республіки Т. Г. Масарика 59.
 17. Е. Бенеш, Б. Євтич і Н. Титулеску 63.
 18. Е. Бенеш і його дружина Ганна Бенешова 67.
 19. Засідання Ліги Союзу Народів 99.
 20. Мін. д-р Е. Бенеш виголошує промову на зібранні Т-ва Моральних і Політичних Наук в Парижі 103.
 21. Мін. д-р Е. Бенеш виголошує промову, коли його прийнято за члена французької Академії Наук 107.
 22. Мін. д-р Е. Бенеш в Берегові, на Підкарпатській Русі 111.
 23. Мін. д-р Е. Бенеш в Ужгороді, на Підкарпатській Русі 115.
-

Замічені помилки :

	Видруковано	Має бути
Стор. 5	Бенешові	Бенешеві
" 33	Бенешом	Бенешем
" 50	народа	народу
" 58	даказали	доказали
" 85	австріяки	австрійці
" 133	незатримувався	не затримувався

В І Д В И Д А В Н И Ц Т В А.

Переживаємо добу, коли видання найдрібнішої речі вимагає напруження величезної енергії і виявлення великої підприємчivosti. Як і завжди, Видавництво Чесько-Українська Книга само ніколи не буває задоволене досягнутим кінцем праці — так і тепер: лише непереможні об'єктивні умови не дозволили на ліпше виконання цієї праці, а тому В-во цю працю і випускає в світ у такому вигляді.

Але щоб видати цю книжку і в такому виді, скільки ж було треба помочі збоку суспільства! На кожную книжку, що випускає наше видавництво, дивимося, як на результат безпосередньої чи посередньої допомоги цілої низки осіб. Щодо безпосередньої допомоги — кожному зрозуміло, в чім вона полягає при виданні книги.

Наше суспільство якось не дооцінює належним способом високої вартости своєї посередньої допомоги для видання книжок: тяжко перерахувати всі можливі моменти посередньої допомоги, але, здається, нема людини, щоб, при добрій волі, не змогла чимось допомогти нашій видавничій діяльності. Грошева підтримка

видавництва, регулярна закупка кожної виданої книги — це, так би мовити, безпосередня допомога виданню книжки. Але спромогтися, принаймні, прочитати видану нами книжку, а особливо сказати про неї при нагоді, принаймні, добре слово в суспільстві, це посередня допомога дуже велика для нашої справи.

Керманичі видавництва Чесько-Українська Книга цілком є свідомі того, що невеликому числу членів нашого видавництва, а ще до того переобтяжених своїми безпосередніми обов'язками, ніколи не пощастило б виконати і того що Видавництво, при тяжких емігрантських умовах, виконало, коли б не ота посередня допомога чеського й українського суспільства в нашій справі. Члени суспільства часто-густо навіть не здогадуються, що, роблячи ту чи іншу, здається, дрібну послугу членам керманичам Видавництва Чесько-Українська Книга, вони тим самим допомагають появі книжки на світ.

Ми вважаємо за свій приємний обов'язок з глибокою вдячністю зафіксувати, в більших своїх публікаціях, імена всіх приятелів нашої справи, щоб і майбутнім дослідувачам нашого життя було відомо — результатом збірної доброї волі яких осіб була уможливлена чинність Видавництва Чесько-Українська Книга.

Щира подяка всім, хто допомагає нашому видавництву!

Видавництво Чесько-Українська Книга.

З М І С Т.

Передмова V—XV.

I. *Едвард Бенеш, як журналіст* 1—73.

Батьки Е. Бенеша 1, Брати Е. Бенеша 9, Середня освіта Е. Бенеша 14, Студентські роки Е. Бенеша 18, Е. Бенеш в Парижі 21.

Журналістична діяльність Е. Бенеша 29—73.

II. *Едвард Бенеш — будівничий Чехословацької держави* 74—143.

A) *Революційна праця Е. Бенеша* 74—98.

Перший період революційної праці Е. Бенеша 74, Другий етап революційної праці Е. Бенеша (в Парижі) 81.

Метода праці д-ра Е. Бенеша, як міністра закордонних справ Ч. С. Р. 98—119.

Б) *Міжнародні проблеми* 119—130.

Женевський протокол 119, Локарнська угода 120, Вступ Німеччини до Союзу Народів 121, Проблема німецьких репарацій 122, Юнгів план 123, Земельна реформа Чехословаччини 124, Конференція для морського роззброєння 125, Гуверів план сплати міждержавних боргів 126, Лозанська конференція 126, Мекдональдів план роззброєння 127, Саймонів проєкт роззброєння 127, Господарські питання 127, Бріанів план Європейської Унії 128, Господарська конференція в Лондоні 128, Італійський план Європейської Директорії і ревізії мирових Версальських умов 128, Вихід Японії й Німеччини зі Союзу Народів 130.

В) Проблеми Чехословацької держави 131—140.

Чехословацьке військо 131, Спроба К. Габсбурзького повернутись на мадярський трон 131, Мала догода 132, Взаємини ЧСР з Австрією 134, Взаємини ЧСР з Мадьярщиною 134, Ілян Тардьє 137, Взаємини ЧСР з Польщею 138, Взаємини ЧСР з СССР і УСРР 139, Взаємини ЧСР з Болгарією 140.

Погляд д-ра Е. Бенеша на слов'янську політику 141-142

Заключення 142—143.

Бібліографія 144.

Світлини 147.

Замічені помилки 148.

Від Видавництва 149.

Зміст 151.

Того ж автора:

- 1) В. С. Караджич, его литературные труды и переписка (за працю одержана нагорода — золота медаль — „Отчетъ С.-Петербургскаго университета за 1913 г.“, стор. 442).
- 2) Ввід до Слав'янознавства — літографований курс лекцій, в Укр. Педаг. Інституті імені М. Драгоманова; 131 стор.
- 3) Одна з жертвъ визвольної боротьби на Кубані (з приводу смерти М. С. Рябовола) Л. — Н. — В. 1926., V.
- 4) Карель Гавлічек-Боровський. Л. — Н. — В. 1926., XII.
- 5) Котрі пам'ятники українські, а котрі білоруські (записки істор.-філологічного відд. Акад. Наук, 1926., IX.).
- 6) „Гісторыя беларускай кнігі“ — Slavie, 1927., I.
- 7) Листування Т. Г. Шевченка з Я. Кухаренком. Л. — Н. В. 1927., X.
- 8) Я. Г. Кухаренко. В-во „Ока“. Коломия 1928., 62 стор. ц. 2 к. ч.
- 9) Біографія Я. Кухаренка й аналіза видань його творів. (Я. Г. Кухаренко. Твори. Перше повне ілюстроване видання, В-во Громади Українців з Кубані. Прага 1928., 144 стор., 5 ілюстр., ц. 18 к. ч.).
- 10) Біографія Карла Гавлічка-Боровського, Карель Гавлічек та Іван Франко. (Карель Гавлічек-Боровський. „Вибір поезій“. Переклад Івана Франка, В-во „Чесько-Українська Книга“, 1929, 190 стор., 130 ілюстр., ц. 25 к. ч.)
- 11) Історія тексту й перше („Лішкове“) видання поеми Карла Гавлічка-Боровського „Křest sv. Vladimíra“, 1929., 31 стор., ц. 5 к. ч.
- 12) První tři redakce „Křtu sv. Vladimíra“ Karla Havlička-Borovského, 19 стор., ц. 5 к. ч.
- 13) Т. Г. Масарик. Як працювати. Переклад, 120 стор., ц. 10 к. ч.
- 14) Огляд духової праці в Ч. С. Р.
- 15) Історичний підклад роману Алоїса Їрасека „Темно“, 1931, 34 стор., літографія.
- 16) Dějiny textu „Křest sv. Vladimíra“ básně Karla Havlička-Borovského, 1933, 660 стор., 300 к. ч.
- 17) Ян Православ Ковбек і його українські симпатії, 1933. стор. 24., ц. 5. к. ч.

Ц. 15. к. ч.

319. st